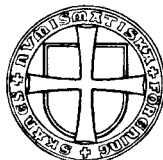

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nr. 4 November 2011

Sjælden spansk mønt i Den kongelige
Mønt- og Medaillesamling

Christian V's Norgesreise 1685

4 skilling 1696 København

½ speciedaler 1776 med HSK

Johan Glass och förfälskningen av
svenska sedlar i Finland 1809-1840

Den kongelige Mønt- og Medaillesam-
ling 2010

Jerry Meyer 1942-2011

Gave til Universitetets Myntkabinett i Oslo.
Gullmedalje 1685. Se side 147

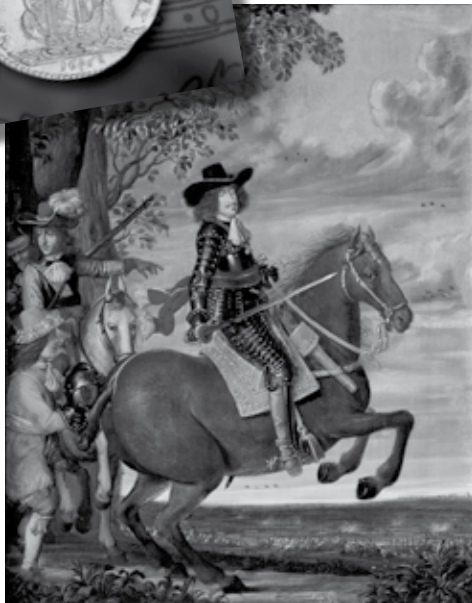
Ny bog

De undertiden meget smukke guldmønter og speciemønter var ikke hvermands eje. De blev brugt til de store betalinger og handler, og mange forsvandt til udlandet, som betaling for varer og tjenesteydelser, og de blev omsmeltet til andet brug – måske til lokale udmøntninger.

Materialet præsenteres med Aagaards eminente overblik og sans for detaljerne. En meget helstøbt bog der omhandler: Hovedtyper · Varianter · Stempeloversigter · Koblingsskemaer · Provenienser · Kilder · Samlerbiografier m.m. 23 x 28 cm. 352 sider.

Medlemspris: 275 kr. Detailpris: 375 kr.
Bestilles på www.numismatik.dk eller:
John Lind 53 20 26 56 – til kl. 21.00

"Bogen henvender sig i høj grad til alle samlere, som er interesseret i Danmarks og Norges mønter og historie. Forfatteren har nemlig gjort bogen levende ved kontinuerlig at indflette små spændende historier..."
Niels Stampe

**DANSK
NUMISMATISK
FORENING**

Sjælden spansk mønt fra Ferdinand II af Leon (1157-1188) i Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, København

Af Manuel Mozo Monroy og Manuel Retuerce Velasco

I Den kongelige Mønt- og Medaillesamling er der en meget sjælden mønt fra kong Ferdinand II af Leon i det nordvestlige Spanien. Denne mønt er aldrig blevet sat ind i sin historiske sammenhæng eller forsøgt nærdateret. Det er nærværende artikels formål¹. Det viser sig nemlig, at mønten udfylder et hul i kongens møntrække og er med til at belyse hans første usikre regeringsår.

Kongerigerne Kastillien og Leon

Da de muslimske arabere erobrede hovedparten af den iberiske halvø i starten af 700-tallet, lykkedes det dem aldrig at undertvinge Asturien helt oppe mod nord-vest. Heroppe i bjergene reorganiserede de slagne visigoter sig, og herfra begyndte reconquista'en, det vil sige de kristnes tilbage-erobring af halvøen fra muslimerne. I 755 blev byen Leon erobret af kongerne af Asturien. Byen blev siden gjort til hovedstad, og kongeriget skiftede navn til Leon. Kastillien var oprindeligt et markgrevskab under kongeriget Leon, men i midten af 900-tallet blev det mere og mere selvstændigt. I 1037 samledes Kastillien og Leon igen i en personalunion. En af de fælles konger, Alfons VII (1126-1157), deltog aktivt i kampen mod muslimerne og tog den pompøse titel kejser af Spanien. Ved hans død i 1157 deltes riget imidlertid mellem hans sønner, således at den ældste, Sancho III (1157-1158), fik kongeriget Kastillien, og den yngste, Ferdinand II (1157-1188), kongeriget Leon.

Det virker ved første øjekast mærkeligt, at det historisk set oprindelige kongerige, Leon, gik til den yngste søn, mens det senere udskilte Kastillien gik til den ældste. For at forstå dette paradoks må man lidt tilbage i tiden. Ferdinand I den Store (1028-1065) blev i 1028 markgreve af Kastillien. I 1035 fik han kongetitel, og ved hans bror Bermudo II's død ved slaget i Tamarón i 1037 blev han også konge over Leon. Det var altså Leon, der blev lagt til Kastillien, og ikke omvendt. Da Ferdinand døde i 1065, fik hans ældste søn Sancho II Kastillien og den yngste Alfons VII Leon. Desuden var Kastillien meget bedre stillet i forhold til kampen mod muslimerne. Geografisk set havde det en lang grænse mod muslimerne, hvilket gav rige muligheder for at ekspandere sydover. Leon derimod lå klemmt inde mellem Portugal mod vest og Kastillien mod øst og havde kun en kort sydlig grænse ved Salamanca til at ekspandere fra. Derfor blev Kastillien anset for at være det vigtigste af landene, som skulle gå til den ældste søn, mens Leon, inklusiv kongerigerne Galicien og Asturien, gik til den yngste.

Ferdinand II's første regeringsår 1157-1162

Ved mødet i Valladolid i 1155 var arvefølgen efter Alfons VII, kaldet kejseren, blevet fastlagt. Som allerede nævnt skulle Sancho arve Kastillien og Ferdinand Leon. Områderne Campos, Sahagún og Asturias de Santillana blev udskilt fra Leon og føjet til Kastillien.

Ved Alfons' død i sommeren 1157 blev aftalen ført ud i livet, og begge sønner fik hver deres kongerige. I starten var Ferdinand bekymret for, om hans ældre broder ville gå imod faderens vilje og fratage ham Leon. Han kaldte sig derfor i de officielle dokumenter *Dominator Leonis*, Leons hersker.

I foråret 1158 drog Sancho til benediktinerklosteret i Sahagún. Ferdinand var bange for, at det kunne føre til konflikt, og indgik i forhandlinger med sin bror og ville endda underkaste sig og sværge troskabsed til ham. Sancho anerkendte imidlertid sin lillebror som ligeværdig konge, og 23. maj 1158 underskrev brødrene en venskabsaftale, der siden er blevet kendt under navnet Sahagún-traktaten. De enedes om at kæmpe sammen mod muslimerne, på dele eventuelt erobret land og at stå sammen mod ydre fjender – med undtagelse af deres onkel, greven af Barcelona. De ville heller ikke angribe hinanden eller på anden måde arbejde for at overtage den andens land. Med hensyn til arvefølgen bestemte de, at hvis den ene døde uden direkte arving, skulle den anden arve hans kongerige.

Sanchos pludselige død i Toledo 31. august 1158 betød, at traktaten ikke blev ført ud i livet. Sanchos 2,5 år gamle søn Alfons VIII arvede tronen. Den efterfølgende tid var karakteriseret ved ustabilitet i Kastilien, især som følge af rivaliseringen mellem familierne Castro og Lara. Herefter var Ferdinand II af Leon ubestridt den mest magtfulde person på den iberiske halvø. Han kaldte sig imidlertid aldrig konge af Kastilien, men fra 1162 til 1166 var han formynder for sin nevø Alfons VIII, og allerede 12. februar 1159 underskrev han i San Cebrián de Mazote – langt inde på kastiliansk område – et gavebrev på ejendom i Limia for sin fars sjæls frelse. På det tidspunkt (løbende proces februar/august 1158) udskiftede han titlen hersker (*dominator*) med den mere selvsikre titel herre (*dominus*),

hvtill senere tilføjedes *Hispanorum* (over de spanske folk). Han ordnede forskellige sager: Portugal (1159), organiseringen af Galicien (1160), genbefolkningen af Ciudad Rodrigo (1161) og sikringen af Salamanca ved slaget i Valmuza (1162). Han arbejdede ligeledes på at øge sit lands og sit embedes prestige og værdighed, således som det fremgår af dokumenter fra hans tid.

Mønter og den politiske situation i 1157

De fleste middelalderlige mønter bærer ikke årstal. Det er derfor ikke altid let at datere dem til før eller efter en bestemt begivenhed. Oftest kan man ikke nå længere end til at opstille hypoteser. I tiden lige efter adskillelsen mellem Kastilien og Leon synes det som om man har haft en dobbelt målsætning med møntvæsenet. For det første ønskede man klart at adskille mønterne fra de to områder, men samtidigt ville man følge de allerede etablerede normer for møntvæsenet. Den mest tydelige måde at vise adskillelsen på var at afbilde kongen ellers landets heraldiske symbol. I omskrifterne blev såvel kongeriget Leon som titlen "hersker" (*dominator*) fremhævet.

Ved Ferdinand II's tronbestigelse var udmøntningerne forholdsvis små, og der var mange mønter fra de tidligere regenter og fra det muslimske Andalusien i omløb. Således nævner de skriftlige kilder kristne småmønter i legeret sølv, rent sølv samt islamiske guldmønter². Ferdinands mønter kom også i cirkulation og blev bemærket af møntbrugerne. I Sobrado klosterets gavebog omtales allerede i 1160 en sum i "gode mønter fra kong Ferdinand" (*solidos bonorum monete regis Fernandi*) og i 1162 i Tojus Outos' gavebog "kongen af Leons mønter" (*solidos denariorum monete regis legionis*). De skriftlige kilder nævner også mønter, som ikke længere kendes i dag. For eksempel gav kong Ferdinand

en tredjedel af møntindtægterne til Domkirken i Lugo og biskop Juan, men i vore dage har man ikke kendskab til mønter præget i denne by.

En sjælden mønt i Den kongelige Mønt- og Medaillesamling i København

En af de allersjældneste mønt fra Ferdinand II er en penning, der kun kendes i to eksemplarer. Det ene befinder sig på Den kongelige Mønt- og Medaillesamling i København. Hidtil har det kun været kendt gennem en beskrivelse og en tegning i kataloget over Thomsens møntsamling fra 1873. Nærværende artikel er første gang, den bliver gengivet fotografisk (fig. 1). Mens vi arbejdede på artiklen, dukkede der endnu et (om end mindre godt bevaret) eksemplar op i José Antonio Cegarras samling i Murcia. Den stammer fra et lot købt på internettet (fig. 2).

Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865) var på en gang museumsmand og samler. Han efterlod sig en af de største samlinger af middelaldersmønter, der kendes. Takket være bidrag fra en kreds af danske godsejere kunne hovedparten af samlingen købes til Den kongelige Mønt- og Medaillesamling. Middelalderssamlingen på 12.683 stykker blev udgivet i tre bind på fransk af Kristian Erslev i 1873, 1874 og 1876, hvoraf det første bind blev genudgivet på engelsk af Attic Books i South Salem, New York i 1992³. De spanske og portugisiske mønter præsenteres under katalognumrene 2647-2917. Den mønt, der her er i centrum, bærer nr. 2691.

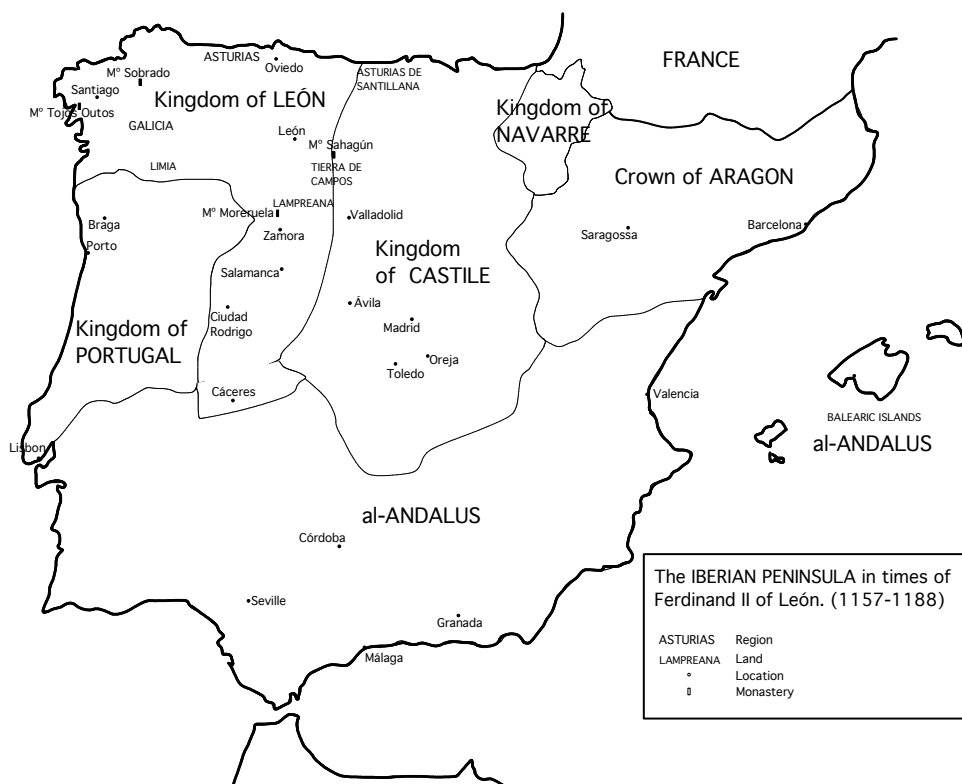
Mønten er en penning (denario). De to eksemplarer vejer henholdsvis 0,68 og 0,66 g og måler 18 og 17 mm i diameter. Forsiden bærer en løve mod højre og omskriften FERNAND. På bagsiden ses et kors med et S i anden korsvinkel og omskriften REX D LEON. Denne mønt følger sig i sit symbolske sprog, sin romanske stil og sin epigrafik til mønterne fra

Fig. 1. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Salamanca, sandsynligvis juli 1158-slutningen af august 1158. Legeret sølv. Vægt 0,68 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: FERNAN'. Bagsideindskrift: +REX D-LEON. Oversættelse: Ferdinand, konge, hersker over Leon. KMMS, Thomsen 2691. (a) Tegning: fra Erslev 1873, nr. 2691. (b) Foto: John Lee, Nationalmuseet. 1,5:1.

Fig. 2. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Salamanca, sandsynligvis juli 1158-slutningen af august 1158. Legeret sølv. Vægt 0,66 g, diameter 17 mm. Forsideindskrift: FERNAND. Bagsideindskrift: +REX D-LEON. Oversættelse: Ferdinand, konge, hersker over Leon. Privat samling José Antonio Cegarra, Murcia. 1,5:1

Den iberiske Halvø på Ferdinand II's tid 1157-1188. Tegning: Manuel Retuerce Velasco 2011.

starten af Ferdinands regering (fig. 3 og 4).

På begge sider benyttes forkortelsesmærker. På forsiden af det københavnske eksemplar afsluttes med en mærkelig vandret krog, der skal forstås som slutningen "DVS" i Fernandus. Samme forkortelse benyttes af hans bror Sancho III (fig. 5). På det andet eksemplar ses ND i ligatur. På bagsiden ses forkortelsen D efterfulgt af en prik. Da det benyttede sprog er latin (ordet REX) kan D'et ikke betyde DE (= [konge] af [Leon]), da det er kastiliansk og ikke latin. D'et står sandsynligvis for Do-

minator, som jo netop var den titel Ferdinand benyttede flittigt i officielle dokumenter på det tidspunkt.

S'et i korsvinklen findes allerede på mønter fra Alfons VII (fig.6) og angiver sandsynligvis møntstedet Salamanca. 20. oktober 1137 gav Alfons VII en tredjedel af møntindtægterne i denne by til bisp Berenger. Allerede grev Raymund af Bourgogne og kong Alfons VI havde givet lignende privilegier. To dokumenter fra Ferdinand II's tid omhandler ligeledes udmøntningen i Salamanca. I oktober

1167 bekræfter kongen kirkens og bisp Peters ret til en tredjedel af møntindtægterne⁴. I oktober 1186 bekræftes det samme til bisp Vidal, dog kun for sølv (det menes sandsynligvis både mønter af fint sølv og småmønter af legeret sølv) og guldmonter⁵.

Udmøntningen af den penning, der interesserer os her, må dog ligge tidligere. Der kan fremføres flere argumenter herfor:

- (1) Det er en småmønt af legeret sølv, og hverken af guld eller fint sølv, således som 1186-privilegiet nævner. Det er dog ikke helt klart om 1186-privilegiets betegnelse "sølv" også gælder småmønter.
- (2) Den nævner ikke Hispania i titlen, hvilket ville have været normen fra 1162 til 1166, hvor Ferdinand var formynder for sin nevø Alfons VIII af Kastilien. Titlen er heller ikke Rex Fernandus (med de to ord i den nævnte rækkefølge), således som den var på næsten alle hans mønter i perioden 1167-1188. Det tyder på, at mønten må være tidligere end 1162.
- (3) Mange detaljer tyder ligeledes på at prægetidspunkt i kongens første år 1157-1162: titlen dominator Leon, skriftstilen, indskrifter lig kongens øvrige tidlige mønter samt ikke mindst motivernes symbolske indhold, der hentyder til hans far, der brugte løven som personligt emblem i sin kejserværdighed.

Derudover har mønten store typologiske lighedspunkter med de mønter, Alfons VII lod slå mellem 1138 og 1146 i forbindelse med erobringen af borgen i Oreja fra de muslimske almoravider (fig. 7), samt med de mønter, han prægede 1147-1150 til opfyldelse af tilståelsen 20. oktober 1137 af en tredjedel af mønten til domkirken i Salamanca og bisp Berenger⁶ (fig. 6).

Fig. 3. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Leon, oktober 1157-januar 1158. Legeret sølv. Vægt 0,92 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: REX LEO Bagsideindskrift: +REX D LENO (sic). Oversættelse: Leons konge, konge, hersker over Leon. 8 eksemplarer kendt. Samling León España. 1,5:1.

Fig. 4. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Oviedo, juni 1158-slutningen af august 1158. Legeret sølv. Vægt 0,87 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: FERNAND'. Bagsideindskrift: + REX D. LEON. Oversættelse: Ferdinand, konge, hersker over Leon. Unik. Gabinete de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. 1,5:1.

Efter underskrivelsen af Sahagún-traktaten med sin broder Sancho III af Kastilien 23. maj 1158 (se ovenfor), tog Ferdinand II af Leon til Oviedo, hvor han lod slå mønter (fig. 4). Dernæst rejste han til Salamanca, hvor vi ved, at han 16. juli gav landsbyen Ordoño i Lampreana og San Pedro y Auterol til Santiago de Moreruela-kirken⁷. Ferdinand benyttede møntmotiverne med løven til at udbrede budskabet om sit krav på tronen (fig. 1-2, 4). Senere brugte han dobbeltløven som symbol på sit kongerige på den ene side og sig selv på den anden, ligesom hans far havde gjort det ved at vælge løven som sit symbol. *Leo fortis* (den stærke løve/det stærke Leon) var lig *Rex fortis* (den stærke konge). Hvis vi forestiller os starten på udmøntningen i forbindelse med kongens tilstedeværelse i byen, er den her beskrevne mønt således sandsynligvis præget fra midten af juli 1158. Teoretisk kan udmøntninger være sat i gang af hans embedsmænd før hans besøg. Udmøntningen er sikkert ophørt i slutningen af august året efter, hvor hans bror Sancho III af Kastilien pludselig døde. Herefter ophørte brugen af bogstavet D = dominator på mønterne (fig. 8), da ingen længere såede tvivl om hans legitime adgang til tronen, da han jo var den eneste overlevede søn af Kejseren Alfons VII.

Dansk bearbejdning: Jens Christian Moesgaard

¹ Også udgivet i en lidt anden version på spansk i *Gaceta numismática*, 180, marts 2011, s. 83-93.

² Kristne småmønter i legeret sølv ("vellón cristiano"): "pectet VI denarios", "illa karta III dineros", "solidos ecclesie componat"; rent sølv: "solidus argenti purissimi", "III marche argenti de archa gazofilacii"; islamiske guldmønter: "penam mille morabetinos persoluat", "centum libras auri componat", "parti Regis D aureos componat".

³ Kristian Erslev, *Catalogue de la Collection de monnaies de feu Christian Jürgensen Thomsen*, 2, *Les monnaies du Moyen-Age*, 3 bind, København 1873-1876; Kristian Erslev, *Medieval Coins in the Christian J. Thomsen Collection*, South Salem, New York, 1992 (engelsk oversættelse af første bind).

⁴ "Ego dominus Fernandus, Dei gracia Yspaniarum Rex, una cum uxore mea regina dompna Urraca, per scriptum concessionis et confirmationis in perpetuum valiturum ecclesie beate Marie salmanticensi et vobis dilecto nostro Petro... terciam insuper partem monete in eadem civitate fita ut ad hec omnia secundum libitum vestrum recipienda, ministros vestros et proprios custodes pro parte vestra". Bisparkivet for domkirken i Salamanca, æske 16, mappe 1, nr. 28. Kartular, fol. 38v-39v.

⁵ "Ego rex domnus Ferdinandus, una cum filio meo rege domno Adefonso. per hoc scriptum donationis in perpetuum duraturum, do et concedo Deo et Sancte Marie et vobis domno Vitali Salamantice ecclesie episcopo, et successoribus vestris et toti eiusdem ecclesie concanonicorum capitulo presentium et posterorum, terciam partem auree monete de Salamantica, eo modo quo terciam partem argenteae eiusdem ville habetis et possidetis, videlicet, ut sicut ego in duabus partibus tam auree quam argenteae monete meos volo custodes constituo, et meam de illa facio voluntatem, et faciet qui mihi in regnum successerit". Kopi sammesteds fol. 49v-50r. Original sammesteds, pergament, æske 16, mappe 2, nr. 5.

⁶ "Ego Adefonsus, Dei gratia Hispaniarum imperator, una cum coniuge mea domna Berengaria, pro remedio anime mee et parentum meorum, facio Deo et Sancte Marie civitatis salamantine, et vobis domno Berengario, eiusdem Ecclesie episcopo, et omnibus vestris in eadem Sede successoribus, propter servitium quod michi fecistis et adhuc facitis et ampli us facturus estis, cartam de tercia parte monete urbis Salamantine, quam ego dono et concedo supradicte".

⁷ "Facta carta Salamantice sub era MCXVI et quoto XVII kalendarum Augusti anno". Det historiske nationalarkiv, Moreruela, mappe 2331, R9. Se Julio González González, *Regesta de Fernando II*, Madrid 1943, s. 348.

**TOLETH
REX SANCTI**

Fig. 5. Kongeriget Kastilien, Sancho III (1157-1158), penning, Toledo? 1157-august 1158. Legeret sølv. Vægt 0,94 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: TOL ETA. Bagsideindskrift: + REX SANCTI. Oversættelse: Toledo (i flertal), Kong Sancho. 6 eksemplarer kendt. Samling León España. 1,5:1.

**INPERATOR
LEONIS**

Fig. 7. Kongeriget Kastilien-Leon, Alfons VII (1126-1157), penning, Avila? marts 1138-slutningen 1146. Legeret sølv. Vægt 1,01 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: INPERATOR. Bagsideindskrift: LEONIS. Oversættelse: kejser af Leon. 7 eksemplarer kendt. Samling León España. 1,5:1.

**INPERATO
LEONIS**

Fig. 6. Kongeriget Kastilien-Leon, Alfons VII (1126-1157), penning, Salamanca, ca. 1147-ca. 1150. Legeret sølv. Vægt 0,92 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: INPERATO. Bagsideindskrift: LEO NIS. Oversættelse: kejser af Leon. 9 eksemplarer kendt. Samling Museo Provincial de Valladolid, exp. 1990-9/53-1085. 1,5:1.

**FERNAND
REX LEO**

Fig. 8. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Leon, september 1158-juni 1162. Legeret sølv. Vægt 0,74 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: (blomst)FERNAND. Bagsideindskrift: o REX LEO. Oversættelse: Ferdinand, konge af Leon. 9 eksemplarer kendt. Samling León España. 1,5:1.

NORSKE RIGSDALER SEDLER

BC 4372	12 Skilling 1810. Sieg N 1.	Pæn 1(-)	2200,-
BC 3778	12 Skilling 1810. Sieg N 1.	Flotte blindst. 1 foxed	2000,-
BC 3065	1 rigsdaler 1807. Sieg N 2.	Flot 1 rift	8000,-
BC 3065	10 rigsdaler 1807. Sieg N 4.	Flot 1(-) hul	5000,-
BC 4543	10 rigsdaler 1807. Sieg N 4.	Pæn 1-	4000,-
BC 4382	1 Rigsdaler 1814. Sieg N 6.	1(+) rift	6200,-
BC 4373	5 Rigsdaler 1814. Sieg N 7.	Pæn blindst 1 hul	6000,-
BC 4064	5 Rigsdaler 1814. Sieg N 7.	Flot 1- rep foxed	4000,-
BC 4374	6 Rigsbankskillig 1814. Sieg N 17.	1-	2800,-
BC 4508	16 Rigsbankskillig 1814. Sieg N 19.	0-01	8500,-

SCHLESWIG-HOLSTEN SEDLER

BC 4095	5 Reichthaler 1801. Sieg 5. P.A476.	Pæne blindst 1	5900,-
BC 839	5 Reichthaler 1802. Sieg 6. P.A477.	Pæne blindst 1	6500,-
BC 3067	2 Reichth. 24 Schill. 1808. Sieg 10. P.A481a	1(-) graff	2500,-

DANSK VESTINDISKE SEDLER

BC 2346	5 Daler (1849) 1879. Sieg 16.	1-	4000,-
BC 4376	10 Daler (1849) 1850. Sieg 17.	1	4500,-
BC 2348	10 Daler (1849) 1850. Sieg 17.	Flot 1 grafitti	4500,-
BC 840	10 Daler (1849) 1901. Sieg 17.	1+ hul ink spot	4500,-
BC 3270	10 Daler (1849) 1901. Sieg 17.	Pæn 1 plett. rift	4300,-
BC 4068	5 Francs 1905. Sieg 20.	1-	3500,-
BC 4069	10 Francs 1905. Sieg 21.	Pæn 1- rep.	7500,-

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

Rekvirer prislister over antikke mønster, danske mønster, guldmønter, sedler m.m. Opgiv
venligst samleområde da listerne printes ud så de passer til samleområdet.

BEMÆRK NU LUKKET MANDAG – MEN ÅBEN TIRSDAG

Åben tirsdag, onsdag, torsdag og fredag kl. 11 – 17,30.

Lukket mandag og lørdag.

HAFNIA COINS

Finn Rasmussen

Gl. Kongevej 172A

DK 1850 Frederiksberg C.

Tlf. /fax. *45 – 33217127

www.hafniacoins.dk

email: fr@hafniacoins.dk

Kong Christian Vs Norgesreise 1685

Gave til Universitetets Myntkabinett

Av Svein H Gullbekk¹

Christian V, gullmedalje til 3 ½ dukats vekt (12,50 gram), antatt pregested: Christiania. Proveniensen: Bernhard F. Brekke. Den er kjent i to eksemplarer: Staatliches Museum i Berlin og Universitetets Myntkabinett ved Kulturhistorisk museum i Oslo.

I forbindelse med Kulturhistorisk museums 200-års jubileum 13. april – Fra Antikvitetskommission til Kulturhistorisk museum 13. april 1811 – 13. april 2011 – fikk museet en storslått medaljegave: Christian V, medalje i gull preget til minne om kongens Norgesreise 1685. Gaven ble gitt av Samlerhuset AS.

Kong Christian Vs reise til Norge i 1685 ble feiret med flere medaljer og myntliknende utgivelser iverksatt av Ulrik Frederik Gyldenløve, kongens stattholder i Norge. Denne medaljen var den eneste preget i gull. Det kronede skjoldet med riksvåpenet er omgitt av omskriften IN MEMORIAM 1685, som betyr "til minne om 1685", altså kongens besøk i Norge samme år.

Før avreisen til Norge sørget kongen for å få en rapport om forholdene ved Sølvverket på Kongsberg og Mynten i Christiania. Den som avleverte rapporten var Henrik Schlanbusch fra gruvebyen Goslar i Harz fjellene i Tyskland. Det skjedde i København 11. mai 1685.

Kongen ble så begeistret over rapporten at han inviterte den tyske bergverksingeniøren med på sin store Norgesreise. I Christiania inspiserte kongen myntverket det 8. juni. Noen dager senere besøkte han Kongsberg og Sølvverket. Før kongen reiste videre fra Akershus festning 12. juni gjorde han det klart at det skulle innrettes en ny mynt på Kongsberg. Det er mynthistorisk sus over kongens Norgesreise sommeren 1685. Kongens besøk i Christiania og på Kongsberg må ses som avgjørende for etableringen av Den kongelige Mynt i forbindelse med Sølvverket på Kongsberg. De første myntene ble som kjent preget på Kongsberg året etter, i 1686.

Denne medaljen utgjør i så måte en gjenstand av viktig kulturhistorisk betydning i en sak som fikk stor nasjonal betydning ikke bare i 1680-årene, men gjennom flere hundre år.

I spørsmålet om disse pregningene var medaljer eller myntliknende pregninger har opp gjennom årene vært gjenstand for

ulike tolkninger. Numismatikeren Bjørn R. Rønning viser til tegninger av numismatika i den håndskrevne reiseberetningen utført i forbindelse med kongens Norgesreise 1685 (Rønning 1986, 108). Der blir alle pregningene omtalt som medaljer. Den danske numismatikeren Georg Galster, som publiserte det store referanseverket over dansk-norske medaljer i 1936 (Galster 1936, 141-2), presenterte de fleste som medaljer, men beskriver enkelte av pregningene som mynter. Det gjør han med referanse til H.H. Schou som i sin store "Beskrivelse af danske og norske mønter 1448-1814" fra 1926 har ført opp flere av disse som pregninger av myntliknende karakter. Da det i 1976 ble publisert en katalog over norsk mynt fra begynnelse til slutt – Ahlström, Brekke og Hemmingsson – står sølvutgaven (eller avslaget) oppført som kvart speciedaler

(NMH 161), mens denne gullpregningen ikke er omtalt.

Litteratur

Bjarne Ahlström, Bernhard F. Brekke og Bengt Hemmingsson, *Norges mynter*, Stockholm 1976

Georg Galster, *Danske og Norske Medailler og Jetons ca. 1533-ca. 1788*, København 1936

Bjørn R. Rønning, *Den Kongelige Mynt 1628 – 1686 – 1806*, Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget 1986

Hans Henrik Schou, *Beskrivelse af danske og norske mønter 1448-1814 og danske mønter 1815-1923*, København 1926

¹ Arkeologisk seksjon, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

Mange munde at mætte – forklaringer på 4 skilling 1696 København

Af Michael Märcher

Den lille sølvmønt 4 skilling 1696 (fig. 1)¹ er præget med stempler skåret af den kendte medaljør Anton Meybusch (-1702)². Mønten har på bagsiden Christian Winekes møntmestermærke – et hjerte. Wineke (fig. 2) var født i 1640 og virkede som møntmester i København fra 1690 til sin død i 1700. 4 skilling 1696 er fremstillet under hans virke og ansvar som møntmester i København, der er ikke tale om falske mønter eller andre former for senere prægninger – men alligevel er 4 skilling 1696 ikke en almindelig skille mønt

præget til datidens møntomløb.

Mønttypen kendes kun i et mindre antal eksemplarer (fig. 3), og den er således ikke en almindelig cirkulationsmønt fra slutningen af 1600-tallet. Alle de undersøgte mønter er præget med samme for- og bagside-stempel. Til gengæld varierer deres vægt og diameter. Muligvis varierer deres lodighed også – det er ikke undersøgt. Disse oplysninger – samt at mønttypen ikke er nævnt i datidens møntlovgivning – taler for, at det er en prøvemønt. Den betragtnings er ikke

Fig. 1a: To forskellige eksemplarer af 4 skilling 1696 på 1,05 og 1,84 gram (se fig. 3). Foto: Karsten Kold.

Fig. 1b: Stempeltegning af 4 skilling 1696 udført af Sven Aagaard 2011. Tegningen er fremstillet efter eksemplaret på Haubergs auktion (se fig. 3). 2:1

ny. I sit standardværk beskrev Holger Hede eksemplervis mønten som “antageligt en prøvemønt”.³ Det nye i denne korte artikel er – foruden listen over en del eksemplarer i fig. 3 – et bud på, hvorfor Christian Wineke i 1696 eksperimenterede med udmøntning af 4 skillinger.

Winekes møntsted var en forpagtningsmønt. Det vil sige, at møntstedet blev drevet af ham, og at han på forskellig vis var forpligtet ved en kontrakt i forhold til udmøntningerne og møntstedet. Han skulle principielt selv skaffe ædelmetallet til udmøntningerne, som blev aftalte med Rentekammeret, og han betalte en fastsat afgift til kongen, der havde møntregalet, for retten til at producere de aftalte mønter⁴. Da Wineke blev ansat i 1690 fik han eksemplervis “Tilladelse til at slaa 60000 Rd. i hele, 30000 Rd. i halve og 10000 Rd. i kvarte Kroner efter den sædvanlige Kronefod mod en Afgift af 2 pCt., saalænge en Mark fint Sølv kostede 10

Rd. 20 Sk.; faldt eller steg Sølvprisen skulde Afgiften forandres i Forhold dertil.”⁵

I første halvdel af 1690’erne var der møntreformer og betydelige udmøntninger i riget. Samtidig steg sølvpriserne, så der i København fra 1696 og indtil Winekes død i 1700 kun blev udmøntet mindre summer i sølv mønt. Han fik i starten af maj 1695 lov til at producere 50.000 rigsdaler i 8 skillinger mod 6 % i afgift, og den sum blev udmøntet fra 8. maj til 19. oktober 1695. Desuden havde han i februar 1695 fået mulighed for at udmønte 100.000 rigsdaler i kroner og marker mod 2 % i afgift, men det blev på grund af sølvets høje pris kun til udmøntning af i alt 81.060 rigsdaler i kroner og marker 1695-99 (fig. 4). Derfor stod Mønten i København stort set stille, efter Wineke i oktober 1695 blev færdige med de tilladte 8 skillinger og næsten stoppede med udmøntning af kroner (og marker). I midten af 1690’erne blev der på Mønten i Glückstadt

udmøntet flere millioner 8 skillinger, så for Wineke var der næppe gode muligheder for at komme til at udmønte flere 8 skillinger lige med det samme. Stilstanden på Mønten gjaldt også kobberudmøntningerne – der var ophold i udmøntningen af ½ skillinger (Hede 112) fra november 1694 til april 1696. Guldudmøntningerne var også ganske små 1695-96, det blev kun til henholdsvis 1.008 og 1.375 dukater de to år mod 33.268 dukater 1697-98⁶.

Stilstanden på Mønten i København var den direkte anledning til, at Wineke i 1696 ansøgte kongen om en udmøntning af 4 skillinger i København⁷. Ansøgningen er udateret, men blev fra Gehejmekonseilet sendt til Rentekammeret den 16. juni 1696, så den er sandsynligvis fra forår-juni 1696. Sagsbehandlingens faldt så vidt vides ikke positivt ud for møntmesteren. Der haves ikke kendskab til hverken tilsagn eller afslag – og et tilsagn ville normalt have efterladt sig flere spor i det bevarede materiale fra møntvæsnet i 1690'erne. Så Wineke må have fået et afslag, og de bevarede eksemplarer af 4 skilling 1696 må derfor betragtes som prøvemønter fra første halvdel af 1696 fremstillet i forbindelse med udarbejdelsen af udmøntningsforslaget i ansøgningen. Det giver god mening i forhold til de bevarede mønters forskellige vægte, diametre – og eventuelle lødighedsforskelle.

I ansøgningen angav Wineke, at årsagen til stilstanden på møntstedet – og dermed på udmøntningen af mark- og kronemønt – var den meget høje pris på sølv med høj lødighed. Prisen havde betydet seks måneder næsten uden produktion på møntstedet – og dermed få møntindtægter til Wineke. Det var et problem for møntmesteren, som havde adskillige børn og ansatte at tage hensyn til. Han argumenterede i ansøgningen for udmøntningen af 4 skillinger ved at henvise til, at der de seneste 18-19 år ikke var udmøntet 4

Fig. 2. Miniatureportræt på 6,3x5,3 cm af Christian Wineke den Ældre, malet cirka 1699 af Georg Sallmann (cirka 1670-1729). Foto/Copyright: Den Gamle By i Aarhus.

skillinger i København⁸. Sådan en udmøntning ville ikke forstyrre produktionen af bedre mønt, da den jo i forvejen stod stille. Desuden skulle der til 4 skillinger ikke bruges sølv af samme finhed som til den bedre mark- og kronemønt.

For at forbedre sin egen situation bad Wineke om, at han mod blot 5 % i afgift måtte udmønte eksempelvis 50.000 rigsdaler i 4 skillinger – altså samme beløb som de nyligt udmøntede 8 skillinger, hvor afgiften var 6 % – altså højere! De 50.000 rigsdaler svarede endvidere til den mængde 4 skillinger, der 1693-94 var udmøntet i Glückstadt (Hede 128). Winekes 4 skillinger skulle være 8-lødige, og der skulle udmøntes 138 stykker af (vægt)

marken brutto. Det vil sige, 4 skillingen skulle indeholde 50 % sølv og teoretisk veje 1,6946 gram, hvis vægtmarken sættes til 233,855 gram. Med andre ord skulle en (vægt) mark finsølv udbringes til 276 (2x138 styk) 4 skillinger. De 276 styk 4 skillinger svarer til 11½ rigsdaler, hvorfor møntfoden var 11½ rigsdaler på marken fin. Udmøntningsformlen med en teoretisk bruttovægt på cirka 1,7 gram passer ganske godt med den omtrentlige vægt på mange af de bevarede eksemplarer (fig. 3) – såfremt disse har en lodighed på 50 %. Mønterne i oversigten med en vægt på mellem 1,02 og 1,15 gram er antageligt prøver med en anden og formentlig højere lodighed. Hvis gruppen af lette eksemplarer kun holder 50 %, er de udmøntet til omkring 200-230 stykker på marken brutto.

Winekes foreslåede 4 skilling med en møntfod på 11½ rigsdaler på marken fin skulle indeholde 0,8473 gram rent sølv, og det var ikke en specielt god mønt i 1696. Den ville være blevet lidt ringere end både 8 skilling 1695 (Hede 113) med møntfoden 11½, og de nyligt udmøntede 4 skillinger fra Glückstadt (Hede 128), der blev udmøntet til 11,416 rigsdaler på marken fin.

Det er umiddelbart forståeligt, at Wineke ikke fik lov til at udmønte sin 4 skilling. For det første hørte mønten ikke til 1690'ernes møntreformer⁹. For det andet var den direkte årsag til ansøgningen Winekes private forhold, som blev vanskeliggjort af den høje sølvpris. Ansøgningen var således ikke motiveret af en efterspørgsel på 4 skillinger i omsætningen eller en anden årsag på et højere niveau end møntmesterens husholdning. For det tredje var det ikke en god mønt, som Wineke mod blot 5 % i afgift ønskede at slå.

¹ Mange tak til Sven Aagaard for fig. 1b, store dele af fig. 3 og bemærkninger til artiklen, der er skrevet i forfatterens fritid. Mange tak til Karsten Kold for lov til brug af fig. 1a og til Den Gamle By for lov til brug af fig. 2.

² Karsten Kold: *Anton Meybusch fecit*, foreløbig titel på bogmanus., der planlægges udgivet af Dansk Numismatisk Forening.

³ Holger Hede: *Danmarks og Norges mønter 1541-1814 1977*, København 1978, 3. rev. udg., side 68 (nummer 114) og 177 (citater).

⁴ Se mere om forpagtningsmønter i f.eks. disputatsen: Axel Nielsen: *Specier Kroner Kurant*, København 1907 og artiklen: Michael Märcher: 12 skilling, 3 roser og 12 tons sølv – en udmøntning i København 1716-18, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2008, 95-102.

⁵ Nielsen 1907, 71.

⁶ Rigsarkivet, Rentekammeret, Københavnske møntprotokoller, 1693-1700.

⁷ Rigsarkivet, Rentekammeret, Indkomne ujournaliserede breve samt forslag og betænkninger, 1675-1766.

⁸ Det er uklart, hvilke mønter Wineke havde i tankerne. De seneste 4 skillinger fra København synes at være fra 1669 (Hede 137).

⁹ Trods dette var der udmøntet 4 skillinger i Glückstadt kort før 1696 (1693-94). De udmøntninger var i forhold til efterspørgslen på 4 skillinger formentlig heller ikke en fordel for Winekes ansøgning.

¹⁰ Oversigten handler ikke om antal bevarede mønter, men om stempelundersøgte mønter, og den er langt fra komplet med hensyn til antal eller proveniensoplysninger. Den er et uddrag af Sven Aagaards foreløbige registreringer – primært fra Schous Arkiv – per 1. april 2011 suppleret af oplysninger fra offentlige og private samlinger. Tak for det! Angående Schounumre og Schous Arkiv se henholdsvis H. H. Schou: *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448-1814 og danske Mønter 1815-1923*, København 1926, genoptrykt 1983 af Bengor Publications Inc., Seattle, WA, USA og Sven Aagaard: *Frederik III Guldmonter og Speciemønt 1648-1670*, København 2011, 12f.

Fig. 3. Oversigt over stempelundersøgte (af Sven Aagaard) eksemplarer af 4 skilling 1696 ud fra mønter, aftryk og afbildninger¹⁰. Eksemplarerne er alle præget med samme for- og bagsidestempel.

Kilde og proveniens	Diameter (mm) eller Schounummer (35-36)	Vægt (gr.)
Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, KP 1656/1801 (H.H. Schous samling)	17,94	1,02
Privateje (Karsten Kold)<ABR 527 nr. 352 (Bruun Rasmussen Kunstauktioner Specialauktion Mønter og Medailler, København 1989)	17,15	1,05
Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, 42338	17	1,11
L.E. Bruuns Mønt- og Medaillesamling, København 1928, nr. 7223	17,5	1,12
NTNU Vitenskapsmuseet, Trondheim	18	1,143
Kungliga Myntkabinettet, Stockholm, nr. 302506<C.J. Thomsen/1642	18	1,15
Odense Bys Museer	19	1,63
Privateje<18. Thomas Høiland Møntauktion 2.-4. maj 2002, København 2002, nr. 737<Hede III nr. 428 (Overretssagfører Holger Hede's Samling Danske mønter og medaljer Auktion III, København 1994)	35/stor	1,64
L.E. Bruuns Mønt- og Medaillesamling, København 1928, nr. 7221	18,5	1,65
Privateje<Haugberg nr. 3732 (Fortegnelse over Museumsinspektør P. Haugberg's efterladte samling af Danske og Norske Mønter, København 1929)	18,5	1,70
L.E. Bruuns Mønt- og Medaillesamling, København 1928, nr. 7222<Bille-Brahe<v. Hemmert nr. 1431? (Det von Hemmertske Mynt-Kabinet. En Samling af mest danske og norske Mynter og Medailler i Guld og Sølv, København 1807)	18,5	1,72
Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Beskrivelsen af 1791 nr. 634	19,38	1,74
ABR 645 nr. 345 (Bruun Rasmussen Mønter 645. Auktion 18. April 1998) – beskrives som: “‘ulden overflade’, støbt?”	35/stor	1,77
Privateje (Poul Henning Knudsen)<mønthandler 1974	16,56	1,82
Privateje<Kunsthallen 444<Adler Petersen		1,82
Privateje (Karsten Kold). Kraftigt dobbeltpræg.	18,67	1,84
Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, 42337	19	2,09
Guildal nr. 2083 (Fortegnelse over Fabriksdirektør Joh. G. Guildals Samling af Danske Mønter og Pengesedler, Numismatisk Forenings Medlemsblad, III, nr. 14, maj 1920)	16	
Guildal nr. 2083 (Fortegnelse over Fabriksdirektør Joh. G. Guildals Samling af Danske Mønter og Pengesedler, Numismatisk Forenings Medlemsblad, III, nr. 14, maj 1920)	18	

Zinck IV nr. 183 (20. <i>Thomas Høiland Møntauktion 21. november 2002, Zinck IV</i> , København 2002)<Haunstrup nr. 843 (<i>Grosserer Marius Haunstrups Mønt- og Medaillesamling</i> , København 1949)	19	
JDK nr. 1230 (88. <i>Thomas Høiland Møntauktion Jens Dahl Knudsen I</i> , 7. november 2005, København 2005)	35/stor	
Glückstadt nr. 3180 (<i>Fortegnelse over den, afdøde Etatsraad Emil Glückstadt tidligere tilhørende, Mønt- og Medaillesamling ...</i> , København 1924)	35/stor	
Aftryk i Schous arkiv, mønt ejet af L.E. Bruun		
Aftryk i Schous arkiv, mønt ejet af L.E. Bruun		

Anm. Flere af disse mønter kan være identiske.

Yderligere foreløbige oplysninger:

På H.H. Schous auktion blev et Schou 35-eksemplar solgt til mønthandler Clausen. *Møntauktion. Udvalgte Danske og Norske Mønter fra Nyere Tid af H.H. Schous Samling*, København 1927, nr. 864.

H.H. Schous kartotekskort angiver:

L.E. Bruun køber Bech/845 (stor diameter), og 1 stk. lille diameter og 2 stk. stor diameter fra H.H. Schou. Før købet af Bille-Brahesamlingen ejede L.E. Bruun 2 stk. med lille og 2 stk. med stor diameter.

Fig. 4. Udmøntninger af kroner og mark i København 1695-1699.

År	Startdato	Slutdato	Antal udmøntninger/smeltninger	Beløb i rigsdaler
1695	18/2	24/4	7	21.917 (og 2 mark)
1696	22/1	17/12	21	49.539 (og 4 mark)
1697	14/1	21/1	2	2.175 (og 4 mark)
1698	2/12	16/12	1	1.525 (og 2 mark)
1699	24/1	14/2	2	5.902
Sum			33	81.060

Anm. Fordelingen på mønttyper kendes ikke med sikkerhed, men både møntprotokollen og de bevarede mønter indikerer, at næsten hele udmøntningen må have været i kroner. Ved alle udmøntninger, på nær den i 1698, angives der at være udmøntet et beløb "fertige Cronen". Kun ved udmøntningen i december 1698, som i alt var på 1.525 rigsdaler og 2 mark, synes der at være udmøntet både krone- og markstykker.

Uoverensstemmelserne mellem udmøntningsårstallene og årstallene på bevarede mønter bør bemærkes, men undersøgelser heraf ligger uden for denne artikels formål.

Kilde: Som note 6.

Auktioner på internettet www.lauritz.com

Lauritz.com er i dag Danmarks største auktionshus og Skandinaviens førende kvalitetsauktion på internettet. På få år har Lauritz.com etableret en handelsplatform med over 300.000 besøg og 130.000 bud ugentligt. Hver dag introduceres ca. 1.000 nye varer.

Handel på www.lauritz.com bygger på åbenhed, overskuelighed og tillid. Klik ind på www.lauritz.com og læs, hvordan du hurtigt, nemt, sikkert og billigt kan sælge og købe effekter på auktion. Hvis du vil sælge eller have vurderet din samling, kan du kontakte 1 af de 14 lokale Lauritz.com huse i Skandinavien.

Sælgersalær kun 10% (min. kr. 100,- pr. lot)

Købersalær kun 20%

Afregning 6 uger fra indlevering

Alle varer sættes på auktion senest 14 dage efter indlevering

Kvalitetsfoto af alle auktionsnumre

Kvalificeret numismatisk betjening

Forsendelse mod betaling

Lauritz.com

A bid better

København/Herlev 4450 9800 · Helsingør 5858 5891 · Roskilde 4674 4040
Næstved 5577 3004 · Århus 7020 4460 · Aalborg 9812 3000 · Kolding 7633 6030
Ringkøbing 7244 9999 · Odense 6396 2240

½ speciedaler 1776 med HSK

Interessant nyhed inden for dansk/norsk numismatik

Af Frank Pedersen

Det hører til de absolutte sjældenheder, at der inden for dansk/norsk numismatik nyere tid dukker en mønt op, som kan gives prædikatet: Hidtil ukendt mønttype. Nye varianter af kendte typer fremkommer fra tid til anden, men en type, der ikke findes i Hede¹, er noget ganske særligt. Det vakte derfor berettiget opsigt, da Thomas Høiland Auktioner A/S på efterårsauktionen 2010 kunne udbyde en ½ speciedaler 1776 (fig. 1), som ikke kunne gives en entydig katalogisering².

Mønten virker bekendt, fordi den tekst- og motivmæssigt ser ud som de norske ½ specier 1776, Hede 3, bortset fra at der står HSK i stedet for HIAB/hammer/bjergjern på møntens bagside. HSK er Hans Schierven Knoph, møntmester i København 1761-1783, og mønten burde derfor alt andet lige være en Københavns-prægning, - men der kendes ikke nogen udmøntning af ½ specier i København i 1776, eller vides noget om, at en sådan skulle have været planlagt, så mønten kan ikke umiddelbart henføres til København.

Mønten har retvendt stempelstilling og randmønster, som større mønter havde i den periode i København og Kongsberg, og diameteren 36,05 mm, tykkelsen 1,65 mm og vægten 14,11 g svarer til de norske ½ specier 1776 i tilsvarende bevaringstilstand. Der er derfor ingen grund til at betvivle møntens ægthed.

Bauerts stempler

Det kan på baggrund af stempelstudier af de norske ½ specier 1776³ fastslås, at mønten er slået med stempler, der er skåret af stempelskærer

J.E. Bauert⁴, og – bortset fra HSK – svarer såvel forside som bagside nøje i stil og komposition til de Bauert-stempler, der i begyndelsen af 1776 sendtes fra København til Kongsberg til brug ved prægningen af de norske ½ specier⁵ (fig. 2).

Hvor er mønten præget?

Der synes umiddelbart kun at være tre mulige scenarier for HSK-møntens oprindelse:

- (1) Den kan være en prøve, slået i København med stempler beregnet til udmøntningen i Kongsberg⁶ - fejlen blev så opdaget og bagsidestemplet kasseret. Til ugunst for denne teori taler, at det forekommer usandsynligt, at møntstedet lod fremstille blanketter af ½ specie størrelse og vægt udelukkende til prøveafslag (Københavns Mønt havde formentlig ikke sådanne blanketter på lager, da det var mere end 100 år siden denne blanketstørrelse sidst havde været anvendt i København). Selv om det ikke kan udelukkes, er det heller ikke sandsynligt, at et sådant prøveafslag ville kunne slippe ud fra Mønten i København uden at havne i offentlig samling eller i en af datidens store private samlinger.
- (2) En anden mulighed er, at mønten er en prøve, slået i Kongsberg før stemplernes anvendelse i produktionen. Fejlen blev så opdaget og bagsidestemplet kasseret. Også her forekommer det dog lidt sandsynligt, at et sådant prøveafslag ville kunne slippe ud fra Mønten uden at havne i offentlig samling eller i en af datidens store private samlinger.
- (3) Den tredje mulighed er, at mønten er præget

som en del af udmøntningen af ½ specier i Kongsberg, uden at man opdagede fejlen. Det hændte af og til, at et "fejlstempel" slap gennem kontrol, såvel egne stempler som stempler, der var modtaget udefra. Eksempler på sidstnævnte er Bauerts 2 skilling 1781 med omvendt R, Schou 13⁷, præget i Kongsberg og samme stempelskærers 1 specie 1787 med stavfejl CSHLESW, Schou 4, præget i Poppenbüttel.

Arkivstudier

Teorien om, at HSK-mønten er en prøvemønt i Kongsberg svækkes af, at Kongsberg øjensynligt ikke har rapporteret om "fejlen" til København, sådan som det er set i flere lignende tilfælde⁸. Hvis HSK-mønten derimod prægedes som en del af ½ specie udmøntningen i Kongsberg, kan den manglende rapportering ganske enkelt forklares med, at "fejlen" ikke blev opdaget.

Michael Märcher har dokumenteret⁹, at der opsendtes 4 par ½-specie stempler fra København til Kongsberg henholdsvis 3 par d. 9. marts 1776 og 1 par d. 16. marts, og at stemplerne var skåret af Bauert og J.H. Wolff¹⁰. En måned senere rapporterede Kongsberg til København, at man fortsat havde 1 forsidestempel og 4 bagside-stempler, der kunne bruges, men at man ønskede yderligere 3 forsidestempler opsendt. Det har imidlertid ikke kunnet dokumenteres, at sidstnævnte stempler blev leveret.

Stempelstudier

Der er indtil videre identificeret 4 forsider og 4 bagsider¹¹ (inkl. HSK-møntens stempler), heraf 3 forsider og 2 bagsider af Bauert, og 1 forside og 2 bagsider af Wolff (fig. 3). Stemplerne indgår i forside/bagside-koblinger i en 4-stempels-kæde og 2 separate stempelpar (fig. 4). Som det ses, har der ikke kunnet påvises nogen kobling mellem HSK-møntens forsidestempel og de bagside-stempler, der med sikkerhed vides at have været anvendt i Kongsberg-udmøntningen. En sådan

kobling ville ellers meget belejligt have kunnet dokumentere, at HSK-mønten er en Kongsberg-prægning.

Der er som ventet ingen koblinger mellem Bauert/Wolff-stemplerne og de stempler, som stempelskærer G.A. Lunder¹² fremstillede til ½-specie udmøntningen. Kongsbergs udmøntninger i Christian d. 7 perioden er kendetegnet ved, at de stempler, der fremstilledes af Kongsbergs egne stempelskærere, ikke kobler til stempler, der er modtaget udefra (fra København eller Altona)¹³.

Sammenfatning og konklusion

- HSK-mønten er ægte.
- Der kendes ikke til prægning af ½ specier i 1776 i København eller til planer herom. Det er derfor usandsynligt, at HSK-mønten er relateret til en københavnsk udmøntning.
- HSK-møntens motiver og tekster er magen til Kongsbergs ½ specier 1776, Hede 3 Norge, bortset fra mønt- og møntmestermærket.
- Det vides med sikkerhed, at Bauert og Wolff i 1776 leverede 4 par ½ specie stempler til Kongsberg samt måske yderligere 3 forside-stempler.
- HSK-møntens stempler er skåret af stempelskærer Bauert og er i stil og komposition nøjagtigt som de ½ specie stempler, han leverede til Kongsberg i 1776.
- Der er via stempelstudier indtil videre identificeret 4 forsider og 4 bagsider (inkl. HSK-møntens stempler), skåret af Bauert og Wolff. Stemplerne kobler i 5 forskellige forside/bagside-koblinger.
- Der er ikke påvist kobling mellem HSK-møntens stempler og de stempler, der med sikkerhed vides at have været anvendt i Kongsberg.
- HSK-mønten er enten en prøvemønt, slået i København eller Kongsberg forud for ½ specie udmøntningen i Kongsberg, eller en mønt, der er præget som en del af Kongsbergs udmøntning af ½ specier i 1776.

Fig. 1. Hidtil ukendt ½ specie 1776 med HSK

Fig. 2. ½ specie 1776, præget i Kongsberg med Bauerts stempeler

Der kan ikke på det foreliggende grundlag gives en entydig bestemmelse af HSK-møntens placering i dansk/norsk numismatik. Det er givet, at stemplerne er skåret af J.E. Bauert i København, - og stemplerne, og dermed mønten, er med overvejende sandsynlighed nært knyttet til den norske udmøntning af ½ specier i Kongsberg i 1776.

¹ H. Hede, *Danmarks og Norges Mønter 1541.1814.1977*, Dansk Numismatisk Forening, 3. rev. udg. 1978.

² Mønten solgtes til en dansk samler for kr. 47.500 inkl. salær.

³ Frank Pedersen, *Danske og norske 1 og ½ specier 1776*, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* nr. 2, maj 2008, s. 51-58.

⁴ Johan Ephraim Bauert (1726-1799), stempelskærer i København 1763-1799.

⁵ Michael Märcher, *Presser og prægestempler – produktionsproblemer på Mønten i Kongsberg 1776*, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* nr. 2, maj 2008, s. 60-62.

⁶ Det anses for usandsynligt, at der kan være tale

om en prøvemønt forud for en i dag ukendt københavnsk udmøntning af ½ specier.

⁷ H.H. Schou, *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448-1814 og danske Mønter 1815-1923*. København 1926.

⁸ Møntmester Flor i Altona rapporterede eksempelvis i 1796 til København, at han havde modtaget 12 par 1/24 specie-stempler fra København, hvoraf 1 par straks havde "sat sig" og et forside-stempel manglede tallet "VII" under monogrammet. Rigsarkivet, Den kgl. Mønt, Mønten i Altona, Kopibog 1787-1816, brev af 20. september 1796.

⁹ Michael Märcher 2008, s. 62.

¹⁰ Johan Henrik Wolff (1727-1788), stempelskærer i Altona 1771-1788.

¹¹ Tak til flere møntsamlere for uegennyttige oplysninger.

¹² G.A. Lunder (1714-1777), stempelskærer i Kongsberg 1764-1777.

¹³ Eksempelvis er der i den omfattende 2 skillings udmøntning, Hede 16, Norge, ikke fundet en eneste kobling mellem Kongsbergs egne stempler og de mange stempler, som J.E. Bauert sendte til Kongsberg. Forfatteren, upublicerede undersøgelser.

*Wolff fs1**Bauert fs1**Bauert fs2**Bauert fs3**Bauert bs1**Bauert bs2 HSK**Fig. 3. Stempeltegninger*

Wolff bs1

Wolff bs2

Fig. 3. fortsat

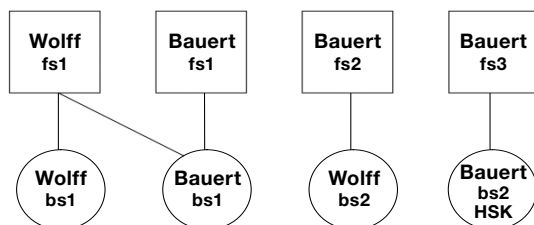

Fig. 4. Koblingsskema

Spændende foredrag i DNF

Ronny Andersen,
kongelig våbenmaler, cand. mag.

**En gennemgang af det
kongelige våbens udvikling
især i relation til mønter**

Onsdag 23. november 2011, kl 19.00
Bethesda, Rømersgade 17

GRATIS ADGANG

Bokhållaren Johan Glas och förfalskningen av svenska sedlar i Finland åren 1809–1840

Av Tuukka Talvio¹

Tiden mellan 1809 och myntrealisationen 1840 var en egenartad period i Finlands penninghistoria. Rubeln hade blivit landets officiella valuta, men svenska pengar förblev i cirkulationen och de användes allmänt i synnerhet i landets västra delar². Båda valutorna cirkulerade huvudsakligen i form av sedlar. Landet hade nu också en egen bank, som sedan 1812 gav ut sedlar i kopek- och från 1819 även i rubelvalörer. Det fanns således tre sorters sedlar i cirkulation – eller egentligen fyra, eftersom man i Sverige hade både banco- och riksgäldssedlar. Situationen ändrades efter myntrealisationen som verkställdes i Ryssland 1839 och i Finland 1840 – först då blev silverrubeln Finlands verkliga valuta. I Sverige hade en myntrealisation blivit införd redan 1834.

Att det fanns flera olika sorter av pappersmynt med föränderliga kurser komplicerade handeln, men ett annat problem var förfalskningarna. Tryckningstekniken var i början av 1800-talet ännu så outvecklad, att de svartvita och ensidiga svenska och finska sedlarna kunde förfälskas även i hemförhållanden³. De vanligaste ryska sedelvalörerna trycktes däremot på färgat, mer svårförfälskat, papper – femrubeln var blå och tiorubeln röd – och det är troligen därför som det inte finns några förfälskningar av dem i Finlands Nationalmuseets samlingar⁴. Sedan 1818 var de ryska sedlarna också tekniskt så avancerade att de inte kunde förfälskas utan tillgång till maskingraverade tryckplåtar, och åren 1822–24 började Finlands Bank beställa sina sedlar från det ryska statstryckeriet i St. Petersburg. Utan tvekl berodde detta på de många förfälsk-

ningarna av finska sedlar, vars blanketter före 1820-talet hade tillverkats i boktryckerier. Förfälskningar av svenska sedlar av den svartvita typen synes dock ha varit ännu vanligare.

Nationalmuseets myntkabinett i Helsingfors har en mycket bra samling av falska sedlar som har använts i Finland under 1800-talets första hälft. En stor del av materialet kommer från postexpeditören Mathias Weckström (1803–1873), en tidig sedelsamlare som uppenbarligen var intresserad av alla slags pappersmynt, både äkta och falska. Senare förkovrades hans samling av sonen, hovrådet K. A. Weckström, vars arvingar 1906 sålde den till Nationalmuseet genom Antellska delegationen⁵. Borgå Lycei samling, som tillhör Nationalmuseet, innehåller också flera förfälskningar. Bland museets andra accessioner kan bl.a. nämnas 17 falska svenska sedlar, som hittades 1927 i Åbo bland skräpet som härstammade från rivna byggnader.

Det är möjligt att svenska förfälskare kände sig tryggare om de utpräglade sina produkter i Finland, men det är också troligt att finska förfälskare kände sig tryggare när de förfälskade riksdalrar i stället för rubler. I denna artikel presenteras en finsk förfälskare av både svenska och finska sedlar, vars produkter synes ha haft en stor spridning.

En bokhållares dubbelliv

En dag i slutet av 1970-talet besökte ingenjör Kurt K. Karlsson Finlands nationalmuseum för att bese de falska sedlarna i Myntkabinettet. Han var en pappershistoriker som i samband med sina forskningar hade stött på intresseväckande

uppgifter om en originell pappersmakare, Johan Glas, som bodde i Ikalis och var beryktad som sedelförfalskare. Resultatet blev en artikel om Glas och hans förfälskningar av svenska sedlar i tidningen *Numismaatikko*⁶.

Det var jag som hade visat museets sedelsamling åt Karlsson och när artikeln kom ut var jag inte nöjd med den. För det första saknar den källhänvisningar – han nämner bara i förbigående Ikalis' länsmans brevkoncept. Det som är allvarligare är att han utan vidare har antagit att vissa handritade förfälskningar i museets samlingar är tillverkade av Glas. Senare fann jag ut att hans bakgrundsfakta huvudsakligen är hämtade från en lokalhistorisk skildring av L. I. Kaukamaa, publicerad 1939 i serien *Satakunta*⁷.

Enligt kyrkoböckerna⁸ föddes Johan Gustaf Glas den 1.8.1780 som son till handlanden Johan Glas i Björneborg och hans hustru Lisa, f. Tocklin. Han var sexton år gammal då fadern miste sitt liv genom att drunkna i en storm på Ålands hav⁹. Karlsson berättar att den yngre Glas dog fattig i åldern av 71 år, också genom att drunkna (under en simtur i forsen vid sin papperskvarn) men i kyrkoböckerna står det att bokhållaren Johan Glas dog av lungsot i Ikalis den 14.7.1851.

Glas gick tre år i Björneborgs trivialskola och var därefter snickaregesäll innan han 1806 flyttade till Tammerfors. Där arbetade han som bokhållare och förvaltare för Hatanpää gårds ägare, magister L. G. Lefrén, som ägde Tammerfors pappersbruk och andra industriföretag.

År 1812 köpte Glas från Lefrén en gård i Juhtimäki by i Ikalis socken (fi. Ikaalinen, ca 50 km norrväst om Tammerfors). Man vet att hans mors familj hade anknytning till Ikalis¹⁰. Några år senare sålde han gården till bonden Henrik Hellén och flyttade till ett närbeläget torp kallad Viitaniemi. Där byggde han tillsammans med Hellén en papperskvarn i Vesakoski fors. Enligt Glas' egen uppgift ville han producera takfilt av vitmossa, men man vet endast att bruket

tillverkade makulatur och grovt omslagspapper av lump. Såsom Karlsson konstaterar hade företaget inte något officiellt tillstånd, men det var dock inte fråga om någon hemlig verksamhet – f.d. bokhållaren Glas kände till förordningarna och var i kontakt med myndigheterna. Enligt honom behövde en likadan hemindustri inte något särskilt tillstånd¹¹. Uppenbarligen var det dock inte lönande att producera lumppapper i en ödemark, och därför antar Karlsson, att det egentliga syftet var att också tillverka finare papper för falska sedlar.

Hur vet vi, att Glas faktiskt var en förfälskare? Han blev aldrig anhållen. (Däremot blev en dräng i Ikalis 1825 häktad och dömd till fängelse för innehavandet av falska 3 riksdalerssedlar.) Det var väl Kaukamaa som först fäste uppmärksamhet på folksägner om en genial förfälskare som lurade de maktavande. Så sent som 1931 hade han intervjuat en 75 år gammal Ikalisbo som berättade hur Glas på Tammerfors marknad hade visat guvernören (landshövdingen) en 100 riksdalers sedel och frågat om den var äkta. Guvernören hade försäkrat honom att den var äkta – men naturligtvis hade Glas gjort den själv.

Enligt en annan berättelse hade "Klaase" i sin ungdom arbetat vid Sveriges myntverk och flytt därifrån "med pengarna", men sedan hade sjörövare kapat honom på väg till Turkiet (!), och han hade flytt igen, osv. Det berättades också, att han på sina ägor hade byggt en krutfabrik, vars verksamhet nästan genast hade slutat med en explosion. Troligare är kanske uppgiften att han var en stor drinkare. Han lär också ha varit språkkunnig och hjälpt sockenborna som skrivare – kanske var det därför som han fick binamnet *Viisas* (den kloke)¹².

Efter det att Vesakoski pappersbruk 1837 fick en tredje ägare skall Glas och Hellén ha kommit i gräl. Tio år senare var bruket redan förfallet, men en Wikipedia-artikel (som också är baserad främst på Kaukamaas uppgifter) har en bild av en timmerbyggnad som ännu fanns kvar

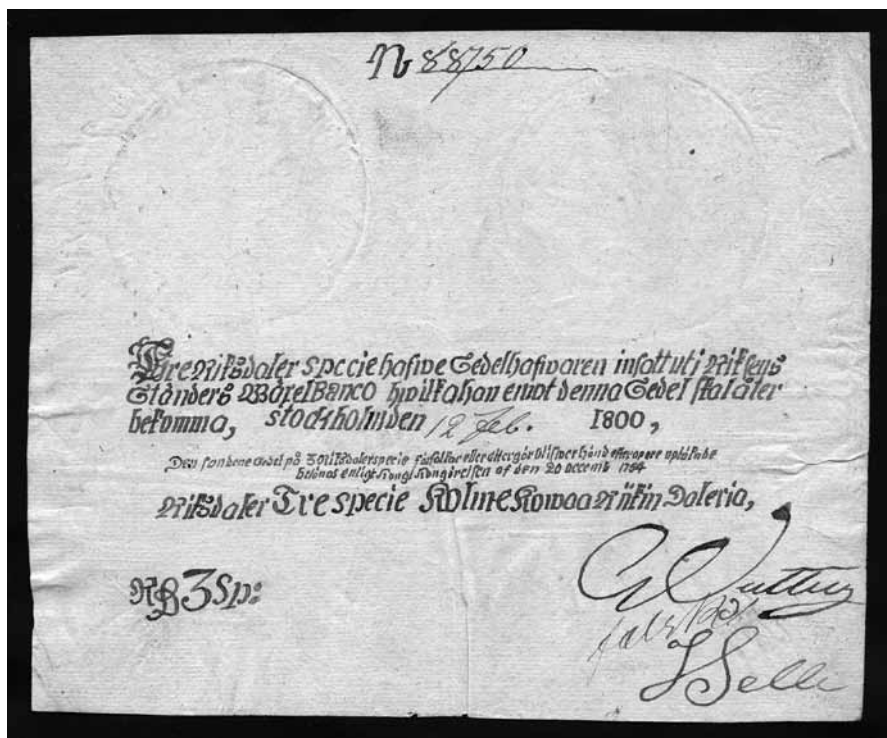

Fig. 1–3. Tre falska sedlar, troligen tillverkade av Johan Glas: 3 riksdaler specie 1800, 10 riksdaler riksgälds 1819 samt Finlands Banks 75 kopek 1812. De båda svenska sedlarna har numret 88750, den finska sedeln är numrerad 87587. Alla tre är handskrivna; på riksgäldssedeln borde texten vara tillbakalutande.

omkring 1970 och kallades för *Klaasen rahapaja* (Klaases myntverk); snart efteråt hade dess tak redan störtat in¹³.

Kan man identifiera Glas' förfälskningar?

Enligt Karlsson var Glas' förfälskningar inte tryckta utan han ritade dem själv. Detta låter egendomligt och primitivt, men det är ett faktum att handritade sedelförfälskningar dåförtiden var vanliga, troligen vanligare än de tryckta.

Karlsson anför inga grunder för sin tolkning, men uppenbarligen hade han märkt, att vissa handritade förfälskningar hade vattenmärken. Glas hade ju arbetat på Tammerfors pappersfabrik, och antagligen lärde han sig där konsten att tillverka vattenmärken. Det är mycket möjligt att allmogen litade mer på vattenmärken än på sedlarnas text, som ju huvudsakligen var på svenska.

Troligen hade Karlsson också märkt, fastän

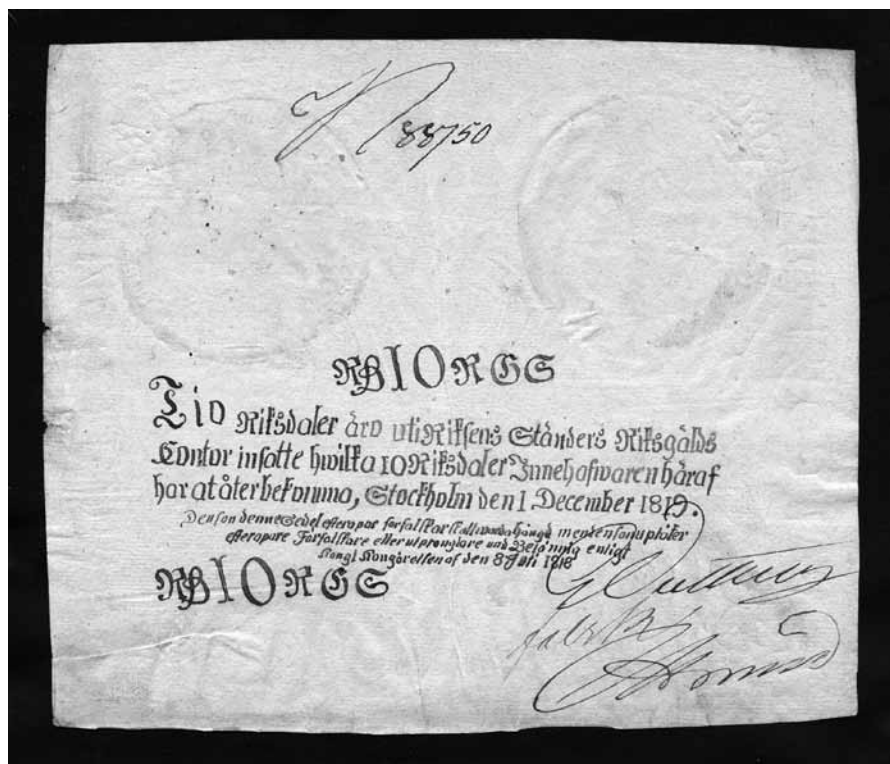

Fig. 2.

han nämner det inte, att en viss detalj som han noterar i sin artikel faktiskt hjälper att identifiera en del av Nationalmuseets förfalskningar som Glas' alster. Han berättar nämligen att Ikalis' kronofogde 1827 tog i beslag en falsk 3 riksdalers sedel med numret 516216. (Detta var alltså två år efter det att dylika förfalskningar hade funnits hos den ovannämnda drängen.)

Nationalmuseet har sex och Borgå Lycei samling fyra handritade sedlar på 3 riksdaler specie. De är numererade 150601, 501501, 51616, 51626, 516261 (2 st.) samt 87550, 87559, 87750

och 887620 och deras årtal sträcker sig från 1800 till 1835¹⁴. Dessutom har museet inte färre än åtta och Borgå Lyceum en likadan falsk sedel på 10 riksdaler riksgälds, alla daterade 1819, med numren 21620, 51021, 51025, 52161, 87505, 88750, 88753, 88757 och 212875.

Borgå Lycei samling har också en likadan sedel på 2 riksdaler specie med numret 51608, daterad 1821¹⁵.

Alla dessa sedlar är ritade på gråaktigt papper men försedda med grova vattenmärken och något som ser ut som vitstämplar Vattenmärket på 3

Fig. 3.

riksdaler specie är ganska lyckat, med texten BANCO SEDEL och kronorna i hörnen. Texten LIGESTÄNDERS på de falska riksgäldssedlarna daterade 1819 är däremot endast ett fragment av "Riksens höglöflige ständers riksgäldscontoir" som fanns på riksgäldssedlarna av mindre valörer men inte på 10 riksdaler.

Vitstämplarna är gjorda med otydliga runda stampar eller helt enkelt markerade med cirklar som har klämts i pappret. Därför tiden använde man både ovala och runda vitstämplar, och stämpeln på 3 riksdaler specie borde ha varit oval.

Detta är inte allt: i de två samlingarna ingår fem stycken förfalskningar av Finlands Banks 75 kopeks sedlar med numren 7520, 8750, 8754, 87587 och 87812, daterade den 21, 22, 23 och 26 november 1812. Dessa sedlar är

också handritade på gråaktigt papper och det måste vara fråga om samma fabrikat som ovan. Därför tiden hade de finska sedlarna inte ännu ett (eget) vattenmärke, men de hade vitstämplar, som på dessa förfalskningar är av bättre arbete än på de ovannämnda falska svenska sedlarna.

Serienumren på dessa sedlar är skrivna med samma handstil – det kunde vara intressant att jämföra den med prov av bokhållaren Glas' hand i Hatanpää gårds arkiv – och upprepadet av vissa nummerföljder tyder på ett gemensamt ursprung. Även om beslagtagandet av en sedel med likadant nummer (516216) just i Ikalis endast skulle ha varit en slump, kan vi ändå kalla dessa sedlar för "Ikalisförfalskningar" därför att en dylik sedel med likadant serienummer har dokumenterats där.

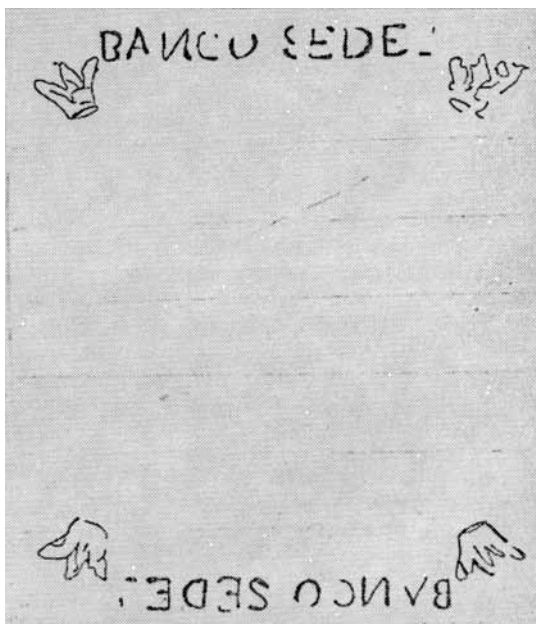

Fig. 4. Kurt Karlssons ritning av ett vattenmärke som förekommer på speciesedlar av 2 och 3 riksdaler.

Andra förfalskningar

De ovan nämnda 17 (ursprungligen 18) förfalskningar som hittades i Åbo 1926 måste härstamma från en annan verkstad: de är tryckta och har vitare papper och relativt trovärdiga vitstämplar. Allt som allt ser de bättre ut än de som ovan har identifierats som Glas' förfalskningar, förutom att de inte har (äkta) vattenmärken. På några av dem finns dock imitationer av vattenmärken präglade i pappret.

Det är fråga om sex stycken 3 riksdaler specie 1827 (alla med numret 39756), fem¹⁶ 2 riksdaler specie 1830 (nr 397946 och 4 st. nr 39756) och sex 10 riksdaler riksgälds 1829 (nr 3671, 3674, 7699, 397569, 2 st. 39756). Att man på samma gång hittade 18 förfalskningar, som antagligen var gömda i något av de rivna husen, tyder på att antingen en förmedlare eller

möjligen förfalskaren själv har varit verksam i Åbo omkring 1830.

I Nationalmuseets samling ingår också många andra förfalskningar från samma period, och det är inte möjligt att behandla dem alla här. Vidare har museet två stycken blystampar för tillverkandet av vitstämplar på falska speciesedlar. Den ena har texten SVERIGES HIKES (sic) STÄNDERS BANCO SEDEL ÅR 181 (sista siffran saknas). Den andra är tvåsidig: på ena sidan samma text som ovan men utan skrivfel och med året 1831 (de två sista siffrorna omgraverade) och på den andra sidan Sveafiguren med HINC ROBUR ET SECURITAS. Den sistnämnda stampen är ett jordfynd från Vetil (fi. Veteli) i Österbotten¹⁷.

Ett forskningsproblem

Det är uppenbart, att tiden före myntreali-

sationerna – i Sverige 1834, Finland 1840 – inte endast var en period av sedelinflation, då sedlarnas värde i förhållande till specie försämrades, utan den var också en tid då man besvärades av förfälskningar. Det var först med realisationen som man i Sverige introducerade nya sedeltyper som var mycket svårare att förfälska än de tidigare sedlarna. I Ryssland och Finland hade detta hänt redan tidigare. I Sverige använde man dock vid sidan av nyare sedeltyper ännu tills 1849 också gammalmodiga svartvita sedlar av mindre valörer, men efter myntrealisationen 1840 förekom dessa knappast i Finland.

I Finland måste förfälskningsproblemet före 1840-talet ha varit synnerligen svårt. Man letar förgäves efter uppgifter om det i samtida tidningar. Detta beror på censuren – först 1858 kunde man börja rapportera om förfälskningar i pressen.

I Finlands Riksarkiv finns det veterligen rikligt med skriftligt material angående förfälskningarna från den ifrågavarande tiden, men det räcker inte att endast gå igenom rättegångshandlingar – man skall också utarbeta en katalog av de olika förfälskningstyperna som har bevarats i museer och privatsamlingar, både i Finland och Sverige. Det är ett stort arbete – men vi måste hoppas att en sådan studie en dag blir gjord. Man kanske frågar sig: vilken skulle vara nyttan av detta stora arbete? Svaret är att om förfälskandet av sedlar faktiskt var ett så stort problem som det synes ha varit, finns det skäl att studera det inte endast ur synpunkten av ekonomisk utan också rättslig historia, och naturligtvis skulle en sådan studie också vara nyttig av numismatiska och antikvariska skäl. Först och främst borde man dock presentera detta fenomen i sitt penninghistoriska sammanhang, för det är tydligt att åtminstone i Finland även historiker ofta har bedrövliga kunskaper på detta område.

Kirjanpitäjä Johan Glas ja Ruotsin setelien väärentäminen Suomessa 1809–1840

Kirjoitus täydentää ja korjaa *Numismaattikko-lehdessä* 4/1979 sekä *Numismaattisessa Aikakauslehdessä* 4/2004 julkaistuja tietoja, jotka koskevat Ikaalisissa vaikuttaneen Johan Glasin toimintaa setelien väärentäjänä. Katsauksessa esitetään toivomus, että setelien väärentämisestä Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvun alkupuolella saataisiin aikaan perusteellinen tutkimus.

J. G. Glas (Pori 1780 – Ikaalinen 1851) työskenteli Tampereen paperitehtaassa ja Hatanpään kartanon tilanhoitajana ennen kuin hän 1812 osti tilan Ikaalisista. Hän rakensi sinne myöhemmin paperimyllyn, jossa käärepaperin lisäksi nähtävästi valmistettiin hienompaa paperia setelien väärentämistä varten. Hänen maineestaan väärentäjänä kirjoitti ensimmäisenä L. I. Kaukamaa (*Satakunta* 11, 1939). Kaikesta päätellen Glas väärensi setelit käsin kirjoittamalla, mikä tuolloin oli yleistä. Väärennyksille antoivat uskottavuutta vesileimat, joita hän lienee oppinut valmistamaan Tampereen paperitehtaassa. Hän näyttää väärentäneen Ruotsin specie- ja valtiovelkaseteleiden lisäksi Suomen Pankin 75 kopeekan seteleitä. Vaikka häntä epäiltiin, hän ei koskaan jäänyt kiinni.

Kirjoituksessa esitellään joukko seteleitä, joille on yhteistä samanlainen harmahtava paperi, karkeatekoinen vesileima sekä tietäntyyppinen sarjanumero (kuvat 1–4). Ikaalisissa takavarikoitiin 1827 tämäntyyppinen väärennys, ja vaikuttaa todennäköiseltä, että tekijä oli Glas. Tätä ei ole varmuudella osoitettu, mutta on joka tapauksessa todennäköistä, että Glas oli aikansa tuotteliaimpia väärentäjiä Suomessa.

¹ Tack till Frédéric Elfver för språkgranskning.

² Om denna period se Talvio, T. och von Hejne, C. (red.), *Monetary Boundaries in Transition. A North European Economic History and the Finnish War 1808–1809*. The Museum of National Antiquities, Stockholm, Studies 16, 2010.

- ³ Dåförtiden kallades förfalskningarna ofta ”ef-terapningar”, eftersom ordet ”förfalskning” ur-sprungligen hade använts om sedlar vars värde-beteckning hade ändrats.
- ⁴ Museet har inte heller några exemplar av Napo-leons krigstida förfalskningar av de större ryska sedlarna.
- ⁵ Talvio, T., Weckström, Mathias. *Suomen kansal-lisbiografia* 10, Helsinki 2007, s. 389–390.
- ⁶ Karlsson, Kurt K., Ruotsin setelien väärennyk-siä Suomessa vuosina 1820–40. *Numismaatikko* 1979:4, s. 131–134.
- ⁷ Kaukamaa, L. I., Vahokosken sahariita. *Sata-kunta* 11, 1939, s. 95–132, särsk. 100–101 och 109–110 (<http://www.satakuntalainenosakunta.fi/satakuntasarja/>).
- ⁸ <http://hiski.genealogia.fi/hiski?fi>.
- ⁹ <http://www.poritieto.com/index.php?title=1796>.
- ¹⁰ *Sursillin suku – Genealogia Sursilliana*, red. av E. Kojonen, Helsinki 1971, s. 571, nr 7212.
- ¹¹ Kaukamaa s. 109–110.
- ¹² Kaukamaa s. 100–101.
- ¹³ http://fi.wikipedia.org/wiki/Vesakosken_pape-ritehdas.
- ¹⁴ I *Sedelsamlingen i Riksbankens myntkabin*et (Stockholm 1915, s. 133), noterar H. Hildebrand två falska sedlar på 3 rd specie daterade 1802 och 1806 med nr: 51615 och 512161. Antagligen är det här fråga om samma fabrikat.
- ¹⁵ Karlsson nämner sedlar på 2 rdr specie i andra samlingar (Åbo landskapsmuseum, två privat-samlare) men ger inga detaljer.
- ¹⁶ Ursprungligen sex.
- ¹⁷ Helsingfors universitets samling nr 474 (1885).

Kungl. Vetenskapsakademien og Lea Ahlborn

Mine to døtre hedder Lea og Mathilde. Det er let at finde historiske forbilleder at fortælle Ma-thilde om – hvis vi blot holder os til 900-, 1000-, og 1100-tallet er der ikke mindre end to tyske kejserinder, hvoraf den ene også blev grevinde af Anjou og stammomder til et engelsk dynasti, en engelsk dronning, der også var hertuginde af Normandiet, og en meget from abbedisse af Quedlinburg i Tyskland. Med Lea er det svære-re – men så er der heldigvis Lea Ahlborn, kongelig svensk mønt- og medaljegravør fra 1855 til 1897, en kvinde i en mandsverden, en rigtig pioner og mønsterbryder. Hun er meget populær hjemme hos os!

Det er derfor med glæde, at jeg ser, at andre også finder hende interessant. Der er således for nyligt kommet en nydelig bog om Lea Ahlborn, ”Sveriges första kvinna i statens tjänst”, skre- vet af Elisabeth Kaldén og udgivet af Kungliga Myntkabinettet i Stockholm. Her hører vi om,

hvorledes Lea nærmest fik sin stilling ved et til-fælde. Hun var datter af Kungliga Mynts gravør Ludvig Persson Lundgren. Hendes bror Pehr var udset til at skulle efterfølge faderen, men forventningspresset var for meget for ham, og han blev sindssyg og døde i 1855 af kolera, gan-ske kort tid efter samme sygdom havde forvoldt faderens død. Pludselig stod man uden gravør ved Møntværket. Man havde valget mellem at tiltrække en udenlandsk gravør eller – helt uhørt – lade en kvinde få jobbet. Man valgte det sid-ste, og hermed var Leas godt 40-årige karriere startet.

Men det var bestemt ikke nok blot tilfældig-vis at være ”den rette person på det rette tids-punkt og sted”. Lea havde med jernvilje måttet kæmpe for som kvinde at få lov til at uddanne sig som kunstner. Hun var blandt de allerførste kvinder, der i 1847/1848 fik dispensation til at blive undervist på Konstakademiet. Det tekni-

ske gravør-arbejde havde hun lært ved at bistå sin far. En kunstuddannelse krævede en dannelsesrejse til Paris. Da hendes bror fik stipendium til et tre-årigt ophold, tog Lea med – men mens Pehr havde alt betalt, måtte Lea arbejde hårdt om aftenen efter undervisningen med at male billeder, som hun kunne sælge for at have til livets ophold. Og da hun som 70-årig skulle gå på pension, ville man give hende en meget lavere pension, end mænd fik. Hun blev rasende – og fortsatte med at arbejde, til hun døde året efter!

Bogen fortæller let og utvunget om Leas liv og virke iblandet små kulturhistoriske billeder, der sætter historien i sammenhæng. Vi hører om familielivets glæder og sorger – takket være sit slægtskab med Lea Ahlborn har forfatteren haft adgang til private breve og optegnelser i familiens eje – og om Leas konflikter med sin tidligere elev Adolf Lindberg. Konflikten bestod dels i brødnid – Adolf attråede Leas stilling som Møntens gravør, dels i forskelligt kunstsyn. Overfor Leas idealiserede portrætlighed stod Adolfs fransk-inspirerede realisme. Og Adolf måtte pænt vente til Lea døde, før han selv som næsten 60-årig kunne overtage gravørstillingen.

Bogen er smukt lay-outet og er rigt illustreret. Blandt andet kan man glæde sig over en del fotos fra forfatterens familiearkiv. Dog er der paradoksalt nok kun ganske få billeder af Leas mønter og medaljer. Men denne lakune bliver opvejet af den anden bog, der skal omtales her. Den handler nemlig på forunderlig vis i vid udstrækning også om Lea Ahlborn, selvom dens emne faktisk er et helt andet, nemlig det svenske Kungl. Vetenskapsakademiens medaljer 1747-2007. Ud af katalogets 265 medaljer, er ikke færre end 49 (nr. 9, 20, 42, 113-158) skabt af Lea Ahlborn, mens to er af hendes far (nr. 41, 108) og seks af hendes bror (nr. 10, 18, 109-112) (– jeg håber, jeg har alle med, for fraværet af kunstnerregister gør, at man er nødt til at blade hele bogen igennem). I kraft af sin stilling som

Møntens gravør var Lea selvfølgelig velplaceret, når Akademiet skulle betro en kunstner opgaven at formgive dets medaljer.

Bogen om Vetenskapsakademiens medaljer starter med en række indledende kapitler om Akademiets medaljeudgivelser generelt (skrevet af Cecilia Bergström og Wilhelm Odelberg), mindetaler (Tore Frängsmyr), medaljen som massemedium (Lars O. Lagerqvist), brugen af latin i videnskab og på medaljer (Hans Helander), medaljers tilblivelsesproces (Ernst Nordin) samt endeligt korte biografier om kunstnerne bag medaljerne (Lars O. Lagerqvist).

Den største del af bogen udgøres af kataloget på 265 numre. Heraf er de 9 første medaljer over Akademiets kongelige beskyttere. Herefter følger 4 medaljer udgivet i samarbejde med andre selskaber og 23 pris- og belønningsmedaljer samt 10 medaljer med forskelligt formål. Sluttede præsenteres 219 medaljer, præget over personer, som Akademiet ønskede at mindes. I lange perioder blev der præget én medalje om året, i andre perioder er udgivelsestakten mere ujævn. Hver medalje får sit eget dobbelttopslag med foto, kunstnernavn, årstal, diameter og beskrivelse af for- og bagside på højresiden, mens venstresiden er helliget et kort biografi over den person, som medaljen forestiller. Det er fint, dog ville man gerne have haft indsigt i begrundelsen for, at netop den pågældende person blev udvalgt netop på det pågældende tidspunkt til at hædres med en medalje.

Blandt de mere kendte personer, der er fejret med medaljer, kan nævnes botanikeren Carl von Linné (kat. nr. 56, 265) og Alfred Nobel (kat. nr. 22, 31, 257). Blandt numismatikere vil Bror Emil Hildebrand også være velkendt (kat. nr. 172). Medaljen er fra 1911, og det er skæbnens ironi, at Hildebrand, der var Lea Ahlborns ven, beskytter og meningsfælle udi kunstsyn, blev afbilledet af Leas rival Adolf Lindberg. Også for de med medaljer hædrede personer mangler bogen et register, så her må man også blade det

hele igennem for at finde en bestemt person.

Det er svært at fremhæve, hvilke medaljer man finder smukkeste blandt alle disse kunstværker. De skal selvfølgelig hver især ses på egne præmisser, men også farvet af fremstillingstidens smag og kunstsyn. Selv er jeg dog nok mest sensibel overfor Adolf Lindbergs søn, Erik Lindbergs værk. Hans bagsidekompositioner med en på en gang monumental og elegant kombination af motiv og skrift er indtagende (eksempelvis kat. nr. 199, 202, 208); det samme er hans stramt komponerede men alligevel yndefulde allegorier (eksempelvis nr. 180, 194, 207, 216, 217).

Bogen er på en gang et monument over mindekulturens sociologi og et tværsnit gennem 250 års svensk kunsthistorie, som den ses i den mere officielle del af medaljekunsten. Med de to

her omtalte, meget forskellige, værker, fastslår Sverige endnu engang sin stilling som et land med en aktiv og levende forskning i medaljekunsten.

Jens Christian Moesgaard

Elisabeth Kaldén, *Lea Ahlborn, kunglig mynt och medaljgravör*, Stockholm, 2011. 120 sider, ill., indb. ISBN 978-91-89256-51-4. Udgivet af Kungliga Myntkabinettet, box 5428, S-114 84 Stockholm, www.myntkabinettet.se.

Cecilia Bergström (redaktør), *För Efterkommande. Kungl. Vetenskapsakademiens medaljer 1747-2007*, Stockholm, 2010. 556 sider, ill., indb. ISBN 978-91-7486-712-1. Udgivet af Bokförlaget Atlantis, Sturegatan 24, S-114 36 Stockholm, www.atlantisbok.se.

Årsberetning for Den kgl. Mønt- og Medaillesamling 2010

2010 blev året, hvor vi ansatte en ny museumsinspektør. Det var ikke sket siden 1999! Siden Jørgen Steen Jensens pensionering med udgangen af 2007, havde hans stillings skæbne været uklar. Fuldtidsstillingen som sådan var blevet nedlagt, men vi havde fået lov at beholde nogle af lønmidlerne på tidsbegrænset basis. Det var os derfor en stor glæde, da det i slutningen af 2009 lykkedes at få oprettet en deltidstilling på 30 timer om ugen på baggrund af den meget store permanente arbejdsindsats, som mængden af detektorfundne Danefæmønter kræver af Møntsamlingen. Stillingen er uden for stillingsstrukturen, det vil sige, at den ikke er en forskerstilling med forskningsret og -pligt. Den er derimod målrettet samlingsarbejdet. Pr. 1. februar kunne ph.d. Michael Märcher tiltræde

stillingen. Vi byder Michael velkommen, og ser frem til samarbejdet fremover (se *NNUM* 2010, s. 74-75).

Året 2010 markeredes numismatisk af to store begivenheder på den københavnske scene. 28.-30. maj var Dansk Numismatisk Forening vært for Nordisk Numismatisk Unions møde (se *NNUM* 2010, s. 155-161). Det var dejligt at se mange nordiske kolleger i København. Mødet fandt sted på Nationalmuseet, og Møntsamlingen deltog aktivt med både udstilling og foredrag. Michael Märcher forestod begge dele, der handlede om nødpengeseddelberedskabet fra Den kolde Krig, som Møntsamlingen modtog som gave fra Nationalbanken i 2009. Danmarks Nationalbank havde i 1970-80'erne i dybeste stilhed deponeret udstyret i bankens filialer

Indgangen til Møntsamlingsen med plakaten for Dansk Numismatisk Forenings jubilæumsudstilling.
Foto: Frank Vedel.

i Odense og Århus. Hvis seddeltrykkeriet i København blev besat eller ødelagt ved krigshandlinger, skulle der fremstilles nødsedler i provinsen. De plomberede stålklaser indeholdt ligeledes prøvetryk af nødsedler: 10 kroner med Tycho Brahe og 100 kroner med Hans Egede (se *NNUM* 2010, s. 167). Michael forbereder en artikel om emnet til *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2011.

Den anden store begivenhed var Dansk Numismatisk Forenings 125 års jubilæum (se *NNUM* 2011, s. 128-132). Endnu engang var der flere nordiske kolleger blandt gæsterne. Foreningen havde fredag 26. november arrangeret et seminar med 8 foredrag. Rammerne var Videnskabernes Selskabs mødesal på H.

C. Andersens Boulevard. Arrangementet var tænkt således, at halvdelen af foredragsholderne var fagpersoner og den anden halvdel DNF-medlemmer. Møntsamlingsens bidrag var at levere fagpersonerne Helle Horsnæs, Jens Christian Moesgaard, Gitte Tarnow Ingvarson og Michael Märcher (se nærmere nedenfor). I fire måneder stillede Møntsamlingsen desuden sine to små særudstillings-montre til rådighed for Dansk Numismatisk Forenings medlemmer. Det kom der nogle meget fornøjelige og anderledes udstillinger ud af, til gensidig glæde og inspiration (se nedenfor). I forbindelse med 100-års jubilæet i 1985 havde Jørgen Steen Jensen skrevet en bog om Foreningens historie. Den fulgte han nu op på med en artikel om de seneste

25 år. Der blev også lejlighed til det mere fornøjelige, da Foreningen havde inviteret Møntsamlingen med til den store festmiddag lørdag 27. november. Sammenfattende må man sige, at det lykkedes foreningen at lave et fint program, der gav plads til både museumsfolk og samlere og til det seriøse og det behagelige.

I 2010 fik vi hjælp af en af samlingens faste gæster, Frank Pedersen, til at ordne vore danske, norske, svenske og finske auktionskataloger. Frank flyttede og nyopstillede dem, samt lavede en database over dem, som blandt andet indeholder oplysninger om eventuelle tilskrivinger af købernavne eller lignende. Vi takker for indsatsen!

Besøgstal

Udstillingen havde i 2010 25.020 besøgende. Det er en pæn stigning i forhold til de 22.642, der i 2009 lagde vejen forbi Møntsamlingen. Det er i gennemsnit 80 besøgende om dagen – men dette tal dækker over store variationer, fra 9 gæster 29. april til 309 besøgende 15. maj. Som sædvanlig var sommerferien bedst med 2908 gæster i juli og 3477 i august. Tak til Museets opsynspersonale for at føre besøgsstatistikken og til vor student Charlotte for at sammenregne tallene.

Det er naturligvis kun en lille del af vor store samling, der er udstillet. Resten ligger på magasinet. Hvis man har et forskningsformål, er man velkommen til efter aftale at bese herlighederne. Det benytter forskere fra ind- og udland sig jævnligt af. Det er specielt glædeligt, at en række ikke-professionelle forskere kan bruge vor samling.

Møntsamlingens bibliotek er åbent efter aftale og bliver brugt af både studerende, samlere og alment interesserede.

Forskning, foredrag, undervisning og kongresaktiviteter

Akademisk bogudgivelse er en langvarig pro-

ces. Først skal bogen skrives – det er snart det mindste af det. Dernæst skal den bedømmes og kommenteres på. Slutteligt skal man søge om penge til udgivelsen. Denne proces tager let et par år. Således kom resultatet af Helle Horsnæs' forskningsår 2008 først på tryk i 2010. Det blev en smuk bog med titlen *Crossing boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts. Vol. 1 Jutland, Funen and Sealand*. Den handler som titlen angiver om romerske mønter i Danmark og deres funktion. Den dækker halvdelen af de danske fund, nemlig dem fra Jylland, Fyn og Sjælland. Den anden halvdel af fundene kommer fra Bornholm, og dem er Helle netop nu i sit forskningsår 2011 ved at skrive om.

Der kom i 2010 også en anden bog, der både har og ikke har tilknytning til Møntsamlingen, nemlig *Møntbrug. Fra vikingetid til vendertogter* af Gitte Tarnow Ingvardson. Arbejdet med den er lavet uden for Gittes arbejde på Møntsamlingen, men en stor del af materialet til analysen kommer herfra. Roskilde Museum kan dog med lige så stor ret påtage sig en del af fadderskabet, da Gittes tilgang var at sætte de senvikingetidige og tidligt middelalderlige møntfund fra Roskilde-området ind i deres arkæologiske kontekst.

I 1950'erne, 1960'erne og 1970'erne udgjorde møntfund fra danske kirkegulve en meget stor tilgang af Danefæ til Møntsamlingen. Siden er man blevet mere forsigtige med at udgrave store flader i kirkerne. Da Hedensted Kirkes Menighedsråd ønskede at renovere kirken gennemgribende, gav det imidlertid en enestående mulighed for at totaludgrave gulvet. Nationalmuseets kirkekonsulenter stod for arbejdet, og de derved fundne 128 mønter indgår som Danefæ i Møntsamlingen. Materialet var på mange måder interessant, og det var derfor velkomment, at det lykkedes Danmarks Middelalder og Renæssance at skaffe midler til publicering. Gitte Tarnow Ingvardson blev ansat til møntdelen af projektet, og hun fik arbejdsplads på Møntsam-

lingen i projektperioden.

Jens Christian Moesgaard var i to omgange (januar-marts og november-december) frikøbt af Nationalmuseets Jelling-projekt (finansieret af Bikuben Fonden) til at færdiggøre det manuskript om møntbrug i Danmark på Harald Blåtands tid (cirka 958-senest 987), der nu er under udgivelse. Han fik ligeledes lejlighed til at få de sidste detaljer på plads i et gammelt projekt om udgivelse af samtlige middelalderlige skattefund fra det østlige Normandiet. Dette værk vil blive udgivet af Bibliothèque Nationale de France.

Jørgen Steen Jensen har været på studieophold i Cambridge, Fitzwilliam-museet, i forbindelse med udarbejdelse af manuskript til bind 10 af *Medieval European Coinage. Nordic and Baltic Countries*. Studieopholdene har været understøttet af Farumgaard-Fonden.

Arbejdet med udgivelse af foredragene fra Samlingens seminar i Damaskus i november 2007 (se *NNUM* 2008, s. 172, 175) fortsætter.

Bloggen Runer og Mønter på internettet (<http://runer-moenter.natmus.dk/>) med Helle Horsnæs som ankerperson for møntdelen har i årets løb været aktiv og velbesøgt. Her skrives løst og fast om nye spændende fund og andet fra museets virke.

Staben deltog desuden i følgende arrangementer (udvalg):

Helle Horsnæs:

Deltog i seminaret Mynt, makt & människor – vikingatidens silverpenningar, Stockholm 27. marts.

Studieophold på Bornholm 20.-22. juli som forberedelse til arbejdet med romermønter fra Bornholm i 2011.

Seminar om jernalderens gravfund, på Københavns Universitet 11.-12. okt. Foredrag Romermønter i grave.

København, Klassisk Arkæologisk Forening, november. Foredrag Siliquae på rejse.

Fuglsø, Mols, Organisationen af Danske Museers orienteringsmøde, 17.-18. november.

København, Videnskabernes Selskab, DNF jubilæums symposium, 26. november. Foredrag At krydse grænser.

Helle har desuden afholdt en række fremvisninger af mønter i KMMS i tilknytning til undervisningsforløb på KU og SDU.

Gitte Tarnow Ingvardson:

København, Dansk Numismatisk Forening, 5. maj, Foredrag Møntbrug fra vikingetid til videntog.

København, Videnskabernes Selskab, DNF jubilæums symposium, 26. november. Foredrag Hedensted Kirke. Nye fund under gamle gulve. Tallinn, 'Monetary History of the Baltics in the Middle Ages', internationalt symposium om livlandsk numismatik i anledning af Estlands Nationalmuseums (Eesti Ajaloomuseum) 150 årsdag, 9. december 2010. Foredrag The monetary history of Bornholm in the early Middle Ages – regional variation in eastern Denmark.

Jørgen Steen Jensen:

Tampere/Tammerfors, 'Art Medal World Congress' FIDEM XXXI, 16.-19.juni. Foredrag om den danske medaljør F. C. Krohn (1806-83).

Tallinn, 'Monetary History of the Baltics in the Middle Ages', internationalt symposium om livlandsk numismatik i anledning af Estlands Nationalmuseums (Eesti Ajaloomuseum) 150 årsdag, 9. december 2010. Foredrag om den russiske numismatiker J. Reichels forbindelse med livlandske numismatikere.

Jens Christian Moesgaard:

Frankfurt, Archäologische Museum, 28. januar. Foredrag om Vilhelm Erobrerens mønter i forbindelse med den Nationalmuseum-producerede udstilling om Bayeux-tapetet.

Genève, 6. marts, den svejtsiske arbejdsgruppe for fundmønter. Foredrag om møntfund i arkæologisk kontekst.

Dijon, 9. marts, Videnskabsakademiet. Foredrag om vikingerelaterede møntfund i Bourgogne.

Bergen, Universitetet, symposium om kristne genstande fra vikingetid, 27. april. Foredrag om Harald Blåtands mønter.

Jelling, Nationalmuseet, 2. Jellingkonference, 18. maj. Foredrag om Harald Blåtands mønter. Lödöse, Göteborg Numismatiska Föreningen, 3. oktober. Foredrag om vikingernes mønter i Vesteuropa.

Århus, Universitetet, seminar om identitet. 8. oktober. Foredrag om mønter og identitet i vikingetiden.

Münster, Landesmuseum, seminar om middelaldermønter, 13. november. Foredrag om tyske mønter i Danmark i 900-tallet.

Fuglsø, Mols, Organisationen af Danske Museers orienteringsmøde, 18. november. Foredrag om Harald Blåtands mønter.

København, Universitetet, middelaldercirklen, 22. november. Foredrag om Harald Blåtands mønter.

København, Videnskabernes Selskab, DNF jubilæums symposium, 26. november. Foredrag om Harald Blåtands mønter.

Michael Märcher:

København, Nationalmuseet, NNU-møde, 29. maj. Foredrag om danske nødpengenes mønter fra Den kolde Krig.

Fuglsø, Mols, Organisationen af Danske Museers orienteringsmøde, 18. november. Foredrag om Danefæ 2010.

København, Videnskabernes Selskab, DNF jubilæums symposium, 26. november. Foredrag om Dansk mønthistorie og Den 1. Slesvigske Krig.

Interview om 1800-tallets møntvæsen etc. til Kristeligt Dagblad, 23/2 – artikel i avisen den 8. marts 2010.

Se i øvrigt publikationslisten herunder.

Udstillinger

Nationalmuseet har indrettet en ny udstillingsmulighed i museets forhalsområde – de såkaldte Flexudstillinger. Møntsamlingen stod for en af de første af dem, da Michael Märcher i maj-juni i to måneder foran indgangen til Nationalmuseets biograf forberedte en udstilling om det nødpengeseddelberedskab fra Den kolde Krig, som vi kort forinden havde modtaget som gave fra Nationalbanken. Udstillingen vakte stor interesse og Michael medvirkede i et indslag herom i nyhederne på TV2 13. maj 2010.

Møntsamlingen har i to vinduesmønter i Medaljerummet mulighed for at organisere mindre særudstillinger. I starten af året stod udstillingen med 1200-tals-møntstemplet fra Ribe over fra sidste år (se *NNUM* 2007, s. 117-123 og 2010, s. 165-166). Fra juni til september fremviste vi kunstneren Rikke Rabens Niels Bohr-medalje. Det er en ny æresmedalje, som Niels Bohr Institutet har indstiftet i anledning af Bohrs 125 år fødselsdag. Tanken er, at medaljen skal tildeles en særligt fremragende international forsker, der arbejder i Niels Bohrs ånd: internationalt samarbejde og vidensudveksling. Første modtager blev den amerikanske fysiker Leo Kadanoff. Medaljen bærer på forsiden Niels Bohrs portræt, mens bagsiden symboliserer Bohrs helhedssyn ved at gengive planter fra de 7 kontinenter. Udstillingen viste kunstnerens skitser og tekststykker, der havde inspireret hende, således at man fik et indblik i en medaljes tilblivelse.

I forbindelse med Dansk Numismatisk Forenings 125 års jubilæum havde Møntsamlingen stillet de to mønter i Medaljerummet til rådighed for Foreningen i fire måneder. Konceptet var, at udvalgte medlemmer af foreningen skulle udstille dele af deres samlinger. Hver samler fik én mønt i én måned, således at i alt 8 samlere fik mulighed for at vise deres skatte frem. Udstillingens titel var ”Numismatikens mangfoldighed”, og det levede den sandeligt op

til! I oktober var der H. C. Andersen-medaljer og betalingstegn fra tyske KZ-lejre under 2. verdenskrig. I november var det pengesedler fra Paraguay og kontramarkerede mønter fra antikken til nyere tid. I december kunne man se fejlprægede mønter og spanske provinsmønter. Udstillingsrækken rakte ind i det nye år og sluttede i januar med mønter omarbejdet til smykker og små kunstgenstande samt poletter til kundevogne i supermarkeder. Foreningen forberedte selv udstillingen og stod for det praktiske, men det var spændende at følge med på sidelinjen, når der første mandag (museets lukkedag) i måneden var ”skiftedag”.

Venneselskabet

Selskabet Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings Venner havde i 2010 Poul Henning Knudsen som formand, Michael Andersen, Preben Nielsen, Jan Zahle samt Jørgen Steen Jensen som bestyrelsesmedlemmer. Anne Sofie Nobel er forretningsfører. Medlemstallet er godt hundrede, ganske mange er livsvarige medlemmer.

I 2010 har Samlingen takket være støtte fra Venneselskabet kunnet indkøbe et større antal bøger, der er nødvendige for vort arbejde. Fremhæves kan Nicolas Maiers smukke værk om et højdepunkt i medaljekunstens historie, nemlig franske medaljer fra perioden 1870 til 1940¹.

Andre funktioner

Møntsamlingens stab har også andre funktioner. Helle Horsnæs var som vejleder med til Line Bjergs ph.d.-forsvar, Aarhus Universitet, i oktober 2010 (se *NNUM* 2011, s. 40-41), samt er bestyrer af Nationalmuseets blog *Runer og Mønter* i samarbejde med museumsinspektør, ph.d. Lisbeth Imer. Helle W. Horsnæs sidder desuden som samlingens repræsentant i Viden-skabernes Selskabs syllogekomité. Uden for sin arbejdstid fungerer hun som censor ved faget klassisk arkæologi på både Københavns Universitet og Aarhus Universitet.

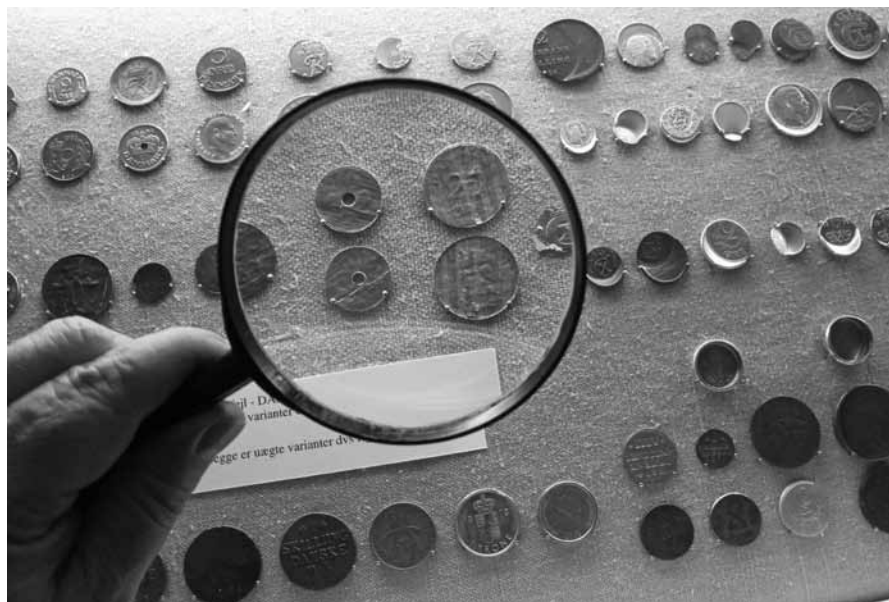
Jens Christian Moesgaard er redaktør af *NNUM*, Else Rasmussen er regnskabsfører for samme (fratrådt pr. 1/1 2011), for Ernsts Legat og for Dansk Selskab for Oldtids- og Middelalderforskning (DSOM), sidstnævnte sted er hun også sekretær. Jørgen Steen Jensen er for tiden hovedredaktør for Nordisk Numismatisk Årsskrift. Michael Andersen er medlem af bestyrelserne for Ernsts Legat og for Dansk Selskab for Oldtids- og Middelalderforskning (DSOM) samt medlem af Det arkæologiske Råd og censorformand ved Middelalder- og Renæssancearkæologi, Århus Universitet. Michael Märcher blev 8. maj udnævnt til korresponderende medlem af SNF.

Gaver

I 2010 er der på Møntsamlingen registreret 11 gaver (Gaveprotokol 4531-4541). Selskabet Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings Venner forærede os det eksemplar af den tyske Max Planck-medalje, som Niels Bohr fik overrakt i 1930². Direkte fra kunstnerens selv modtog vi en række medaljer med H. C. Andersen motiv, udført af den lettiske medaljør Janis Strupulis, som i mange år har haft kontakt med Danmark.

Fund

Det gode samarbejde med amatørarkæologer, der finder mønter med metaldetektor, har medført et stort antal fund, hvoraf mange falder ind under danefæreglerne. Mønterne kommer ind i en lind strøm, og derfor kan det til tider være svært at følge med til registreringen. Så denne opgave har førsteprioritet i samlingens daglige arbejde. Faktisk er det suverænt den største enkeltopgave blandt Samlingens mange opgaver – vi bruger hvert år over et årsværk til bestemmelse af Danefæ. Som følge af Nationalmuseets resultatkontrakt med Kulturministeriet har der været ekstra fokus på et nedbringe efterslæbet af uregistrerede fund fra tidligere år. Desværre tvinger de store fundmængder os nogen gange

*Nærstudier af fejlmønter, der var udstillet på Møntsamlingen i forbindelse med Dansk Numismatisk For-
enings 125-årsjubileum. Foto: Frank Vedel.*

til at undlade at lave bestemmelserne så præcise, som vi kunne ønske det.

2010 blev på alle måder et rekordår. Det lykkedes os at behandle 341 fund med 2960 mønter i alt (332 inventarnumre: FP 8171-8502). Også hvad angår nyindkomne fund er der tale om rekordstore tal. Hvis vi ser bort fra år med en enkelt stor møntskat – som den store bornholmske vikingetidsskat fra Nørremølle³ – er det faktisk de højeste tal nogensinde (fig. 1)! Vi tillod os at prale lidt med bedriften på bloggen *Runer og Mønter* 3. januar 2011 (<http://runer-moenter.natmus.dk/>).

I forbindelse med Hendes Majestæt, Dronning Margrethe II's 70 års fødselsdag udgav Nationalmuseet et rigt illustreret værk om *Da-*

*nefæ*⁴. Som det fremgår af publikationslisten nedenfor bidrog Møntsamlingen i vid udstrækning til dette pragtværk. Det var i sagens natur top-stykkerne, der blev fremhævet med fine farvebilleder. Man må imidlertid ikke glemme, at langt hovedparten af vort Danefæ er helt almindelige, ofte ikke særligt velbevarede småmønter. De er ikke desto mindre meget vigtige for vor forståelse af fortidens virkelighed, da det drejer sig om mønter, der er tabt af almindelige mennesker i daglig handel ogandel.

Vi har tidligere publiceret fundlister i Kulturarvsstyrelsens årsberetning om dansk arkæologi, *Arkæologiske Udgravninger i Danmark*. Den er imidlertid ophørt som trykt publikation, og vore ressourcer har ikke været til at publicere

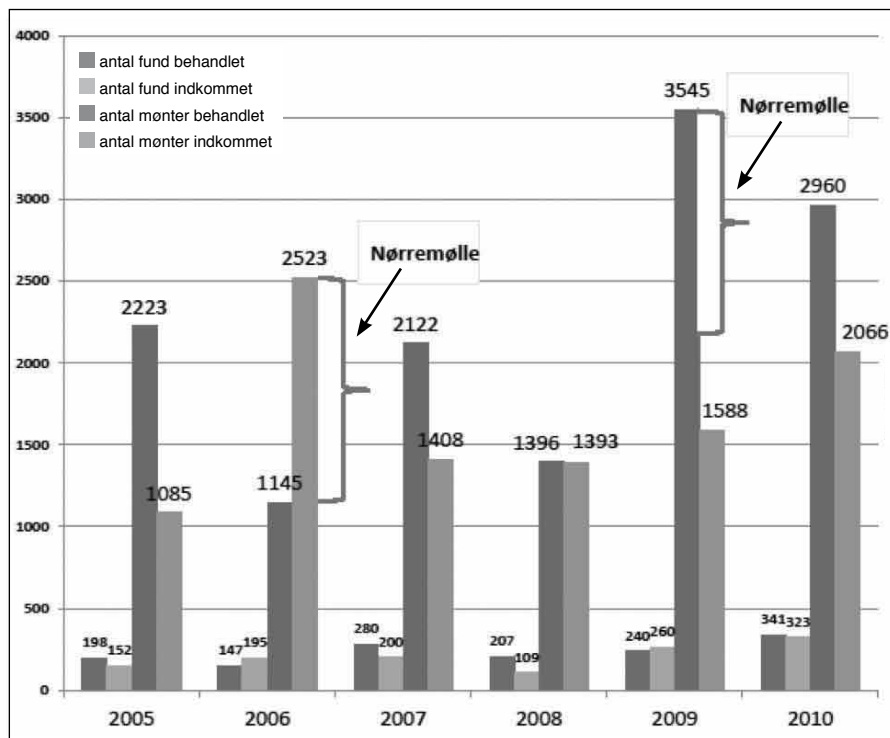

Fig 1. Indkomne og behandlede Danefæsager 2005-2010. Udarbejdet af Helle Horsnæs.

fundene andetsteds. Den sidste årlige fundliste, årgang 2002, blev i 2008 publiceret i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 2003-2005. Det er planen, at fundene fremover – efterhånden som tiden er til det – skal indberettes til Kulturarvsstyrelsens database over arkæologiske fund, Det kulturhistoriske Centralregister (DKC), der er tilgængelig på internettet (www.dkconline.dk).

Trykte arbejder

MICHAEL ANDERSEN

(med Poul Otto Nielsen), redaktion af *Danefæ, skatte fra den danske muld*, København 280 s.

“Årsberetning for Den kgl. Mønt- og Medaillesamling 2009”, *NNUM*, s. 163-170.

HELLE W. HORSNÆS

Crossing boundaries. An analysis of Roman

coins in Danish contexts. Vol. 1 *Jutland, Funen and Sealand*, Publications from the National Museum, Studies in Archaeology and History, vol. 18, Syddansk Universitetsforlag, 2010.

Tre bidrag til Michael Andersen & Poul Otto Nielsen (red.): *Danefæ. Skatte fra den danske muld*, København 2010: (med M. Axboe, P. Grønder Hansen & P. Pentz), ”Finder en Mand Sølv eller Guld ... da skal Kongen have det”, s. 11-24; (med Gitte Tarnow Ingvardson), ”Øster Vandet – Detektortræf i Thy”, s. 100-104; ”Et grænseoverskridende fund”, s. 105-110.

”Et brystbillede”, *Skalk* nr. 5, oktober 2010, s. 32.

”Roman coins from Bornholm – a preliminary overview”, in: Ulla Lund Hansen & Anna Bitner Wróblewska (eds.), *Worlds apart? Contacts across the Baltic in the Iron Age. Network Denmark-Poland 2005-2008. Nordiske Fortidsminder ser. C, vol. 7*. København – Warszawa 2010, s. 434-448.

GITTE TARNOW INGVARSDON

Tre bidrag til Michael Andersen & Poul Otto Nielsen (red.): *Danefæ. Skatte fra den danske muld*, København 2010: (med Helle W. Horsnæs), ”Øster Vandet – Detektortræf i Thy”, s. 100-104; ”Nørremølle-skatten”, s. 198-201; (med Michael Märcher) ”Christian 4.s guldmønt fra Esrum Møllegård”, s. 254-257

JØRGEN STEEN JENSEN

”Møntfund fra Helstaten 1801-31. Dokumentation, bevaring, administrativ praksis”. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2007 (2010) (Nationalmuseets 200 års jubilæumssymposium 24.-25. maj 2007), s. 247-255. English summary.

”Numismatics and the Economic History of Denmark during the Napoleonic Wars”, in: Tuukka Talvio & Cecilia von Heijne (eds.),

Monetary Boundaries in Transition. A North European Economic History and the Finnish War 1808-1809. The Museum of National Antiquities Stockholm, Studies 16, s. 115-126.

”Dansk Numismatisk Forening i 25 år” [1985-2010], *Numismatisk Rapport* 107, 2010, s. 5-39.

”De kongelige møntsteder i Altona og København 1813-1873. Ph.d.-afhandling i København” [omtale af Michael Märchers Ph.d. afhandling ved Københavns Universitet], *NNUM*, s. 74-75.

Anmeldelse af Henrik Thrane, Sekstusinde brændte oldsager. Frederik den Syvendes tabte oldsagssamling på Frederiksborg Slot. *Dansk Tidsskrift for Museumsformidling* 29 [2009], *NNUM*, s. 79-80.

Anmeldelse af Bernd Kluge, Numismatik des Mittelalters, bd.1. *Handbuch und Thesaurus Medii Aevi*, Berlin-Wien 2007, *Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte*, bd.82, Hannover s. 441-443.

JENS CHRISTIAN MOESGAARD

”Enkeltfundne mønter – et nyt kildemateriale til vikingetidens møntbrug”, *Årsberetning 2009, Nordjyllands historiske museum*, Aalborg, s. 37-43.

(med Volker Hilberg), ”Opsigtvækkende fund af korsmønter. Er hypotesen om ”Tyskervældet” i Hedeby 974-983 forkert?” *NNUM*, s. 143-150.

Tre bidrag til: *Danefæ, skatte fra den danske muld*, red. Michael Andersen og Poul Otto Nielsen, København: (med Anne Pedersen og Peter Vang Petersen), ”Nuværende Danefæpraksis”, s. 21-24; (med Otto Uldum), ”Havsmarken”, s. 165-169; ”Skattefundene fra Grågård og Pilhus”, s. 187-191.

(med Anne-Francine Auberson), ”Erik af Pommerns mønter i Svejts”, *NNUM*, s. 119-121.

"Vikings on the Continent. The numismatic evidence", IN Iben Skibsted Klæsøe (red.), *Viking Trade and Settlement in Continental Western Europe*, København, s. 123-144.

"Ukendt udmøntning fra Belgien dokumenteret ved dansk fund", *NNUM*, s. 24-27.

"Le maillon manquant entre Quentovic et Rouen ?" [Det manglende bindeled mellem Rouen og Quentovic? Om en ny møntvariant fra 800-tallet], *Bulletin de la Société française de numismatique*, s. 57-61.

(med Daniel Buthod-Ruffier og Philippe Schiesser), "Deux monnaies anglaises de l'an mille trouvées en Bourgogne" [fund i Bourgogne af engelske mønter med pecks, der har været forbi Østersø-området], *Cahiers numismatiques* 185, september 2010, s. 25-27.

"Les monnaies noires bretonnes en Normandie aux années 1350" [Bretonske småmønter i Normandiet i 1350'erne], *Annales 2008*, Société bretonne de numismatique et d'histoire (2010), s. 32-34 [delresultat af frikøb fra Kulturministeriets Forskningspulje/Tipsmidlerne].

"Fra detektorarkæologiens barndom", *NNUM* s. 123-125.

Anmeldelse af Spillingskatten – Gotland i vikingatidens världshandel, Visby 2008. I *NNUM* s. 77

Anmeldelse af Møntmestergården. Dekorationer og detaljer, Århus 2010. I *NNUM*, s. 127.

Anmeldelse af Lars O. Lagerqvist og Ulf Nordlind, *Medicina in nummis*, Stockholm 2007. I *NNUM*, s. 32.

Redaktion af *NNUM*, 4 numre, 176 sider.

MICHAEL MÄRCHER

Tre bidrag til Michael Andersen & Poul Otto Nielsen (red.): *Danefæ. Skatte fra den danske muld*, København 2010: "Danefæ og Den Kgl. Mønt i København 1750-1900", s. 18-19; (med Gitte Tarnow Ingvarsson) "Christian 4.s guld mønt fra Esrum Møllegård", s. 254-

257; "Fra Lund til Kirke Hyllinge i 1000-tallet", s. 202-205.

Fortegnelse over medarbejdere

Michael Andersen, overinspektør⁵.

Gitte Tarnow Ingvarsson, museumsinspektør (januar-marts på Jellingprojektet, december på samlingsarbejde).

Helle W. Horsnæs, museumsinspektør, seniorforsker

Jens Christian Moesgaard, museumsinspektør, seniorforsker (frikøb januar-marts og november-december til Jellingprojektet).

Michael Märcher, fra 1. februar museumsinspektør uden for videnskabelig stillingsstruktur (30/37, midlertidigt opnormeret til 37/37 i årets tre sidste måneder).

Else Rasmussen, kontorfuldmægtig (23/37)⁶

Maria Louise Storm Svendsen, studentermedhjælp og omviser (4/37, fratrådt 30. september). Charlotte S. Vinge, studentermedhjælp og omviser (4/37, tiltrådt 1. oktober).

Jørgen Steen Jensen (pensioneret pr. 31. december 2007) kommer fortsat på samlingen.

Trykning af årsberetning betalt af Den kongelige Mønt- og Medaillesamling (tilskudsmidler).

Michael Andersen

¹ Nicolas Maier, *Französische Medaillenkunst. French medallist art. L'art de la médaille en France. 1870-1940*, München-Augsburg 2010

² Gorny og Mosch, auktion 188, s. 179, nr. 5290.

³ Gitte Tarnow Ingvarsson, "Nørremøllskatten", Michael Andersen & Poul Otto Nielsen (red.): *Danefæ. Skatte fra den danske muld*, København 2010, s. 198-201.

⁴ Michael Andersen & Poul Otto Nielsen (red.): *Danefæ. Skatte fra den danske muld*, København 2010.

⁵ Michael Andersen er ligeledes leder af Danmarks Middelalder og Renæssance.

⁶ Else Rasmussen fordeler sin tid mellem Møntsamlingen og Antikvarisk-Topografisk Arkiv, Danmarks Middelalder og Renæssance.

Jerry Meyer

3.5.1942 - 13.8.2011

Jerry Meyer er ikke mere. Det er underligt at tænke på, for Jerry var alle steder. Han var altid med til foreningsmøder, generalforsamlinger, på ekskursioner, til auktioner, på antikbørser, til kongresser... Men ikke længere.

Det er ikke stedet her at give en fyldestgørende beretning om Jerrys alsidige interesser og mange, varierede samleområder. Jeg vil blot fremhæve et par aspekter, som var vigtige dels for Nordisk Numismatisk Union, dels for Den kongelige Mønt- og Medaillesamling. Først Unionen. Jerry har i en menneskealder været med til stort set alle Unionsmøderne, og han havde en stor vennekreds blandt nordiske samlerkolleger. Særligt til Island var hans bånd tætte, men jeg kan også komme i tanker om norske kontakter uden at skulle bore alt for dybt i min hukommelse. Han var altid på udkig efter kongemonogrammer og det danske rigsvåben på bygninger og monumenter, og den interesse kunne han jo også dyrke hos vort nordlige broderfolk.

På Den kongelige Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet i København har Jerry sik-

ret sig et varigt eftermæle. Skuffe efter skuffe på magasinet indeholder stykker med etiketten "Jerry Meyers samling". Det drejer sig om danske poletter, spillemønter og betalingstegn fra de sidste godt hundrede år. Med sin fine næse for at opsnuse specielle genstande havde Jerry opbygget en kæmpesamling af disse undseelige genstande, der førhen var decideret underrepræsenterede i vor samling. Takket være økonomisk bistand fra Selskabet Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings Venner lykkedes det os at erhverve samlingen. Hermed var med et slag en væsentlig mangel i vor samling udbedret (se *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1999, s. 79-88).

Jerry havde mange notater om, hvor han havde tingene fra, og hvad de havde været brugt til. I de senere år renskrev han adskillige ting på sin nyhvervede computer, men han måtte indse, at han ikke havde tid til det hele. Hvor ofte har jeg ikke hørt ham ønske, at computeren var opfundet en generation tidligere, så han kunne have startet noget før med at skrive sine oplysninger direkte ind!

Jens Christian Moesgaard

Mønten på Amager Boulevard

Kig ned ad gaden Ved Mønten 21. juni 2011. Til venstre Den kgl. Mønts baghus. I baggrunden den norske kirke. Vejret er karakteristisk for sommeren 2011.

Ombygningen af Den kgl. Mønts gamle bygning på Amager Boulevard (NNUM 2004, s. 32, 2006, s. 134, 2007, s. 125, 2008, s. 168, 2009, s. 10) er gået helt i stå. Forhuset står fint ny-

renoveret, men tomt. Og siden efteråret har de tre industrifløje været pakket godt ind i stillads.

JCM

Gaden Ved Mønten fra den anden side, oktober 2011. I baggrunden Den kgl. Mønts baghus. Til højre Den norske Kirke.

PS: Under trykningen af dette blad kom der på ny aktivitet på byggepladsen.

DANSK NUMISMATISK FORENING

Medlemsmøder

Bethesda, Rømersgade 17 – Israels Plads,
København K. kl. 18.15

Medlemsmøde med auktion

Onsdag 16. november 2011

Onsdag 14. december 2011

Foredrag

Ronny Andersen
Det kongelige våben
(se side 159)

Onsdag 23. november kl. 19

Øvrige aktiviteter se: www.numismatik.dk

NORSK NUMISMATISK FORENING

Norsk Numismatisk Forening

Alle medlemsmøter avholdes på Grand Hotel,
Karl Johansgate 31, møterom Gerhardsen.

Kommisjonsbud til peroenge@nokab.no eller
Per Olav Engeset, Peiskrokveien 15, 1482
Nittedal.

SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING

Mötesdagar Hösten 2011
24 november

Mötena äger rum på IOGT:s Ordenslokal,
Kungsgatan 16A, Malmö, kl 19:00 med vis-
ning av mynten från 18:00.

SUOMEN NUMISMAATTINEN YHDISTYS NUMISMATISKA FÖRENINGEN I FINLAND

Numismatiska Föreningen i Finland
Föreningens klubblokal: Mechelininkatu 15
B 47, FIN-00100 Helsingfors.
Tel. 358-9-66 22 81, tisdagar kl. 9-13 och
torsdagar kl. 13-17.
Fax 358-9-6228 0204.

Samtidigt gäller dessa tider för auktionsför-
rättare Hannu Männistö.
Hemsida: <http://www.snynumis.fi>
Formand: Pekka Säilä
e-mail: sny@snynumis.fi

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Föreningslokalerna är öppna för medlemmar
– gärna med sällskap.
SNFs kansli, Banérgatan 17 nb, SE-115-22
Stockholm. Tel. 46-(0)8-667 5598; fax 667
0771. Buss nr. 4, 44; T-bana Karlaplan.

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad
udgives siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union.
Udkommer i 2011 med fire numre, februar, maj, august,
og november.
Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henven-
delse til redaktionen for 150 DKK. plus moms. I år 2011
porto i Danmark 60 DKK., Norden og Europa 85 DKK.,
andre verdensdele 110 DKK.
Ret til ændringer forbeholdes

Redaktionen:

Hovedredaktør: museumsinspektør
Jens Christian Moesgaard.
Adresse: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling,
Nationalmuseet, DK-1220 København K.
Tlf.: 33 47 31 44.
E-mail: jens.christian.moesgaard@natmus.dk

Kansli: Besøkstid mandagarkl. 10-12, 13-16
Stängt: Midsommar - 1 september; jul- och
nyårshelgerna.
Internet hemsida:
<http://www.numismatik.se>
E-mail: info@numismatik.se

Ansvarlig over for presseloven: Formanden for Dansk
Numismatisk Forening, økonomikonsulent Preben
Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de fem lande.

Annonceredaktion: Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th.
1437 København K
Tlf. (dag) 20 20 78 16.

Eftertryk af artikler m.v. kun med forfatterens tilla-
delse og kun med angivelse af kilden.
Afleveret fra trykkeriet 4. november 2011
Frederiksberg Bogtrykkeri A/S.

Køb og sælg mønter hos Skandinaviens største auktionshus...

Vi søger netop nu mønter, pengesedler og medailler
i alle genrer til Bruun Rasmussens auktioner.

To månedlige møntauktioner

Hver søndag i de lige uger afholdes møntauktioner
på nettet. Her findes materiale i alle kategorier
inden for mønter, pengesedler og medailler.

Traditionel auktion i Bredgade

Udover net-auktioner afholder Bruun Rasmussen
to årlige traditionelle møntauktioner i Bredgade

Indleveringer modtages løbende.

For yderligere information se bruun-rasmussen.dk
eller kontakt møntafdelingen på telefon 8818 1200
e-mail: monter@bruun-rasmussen.dk.

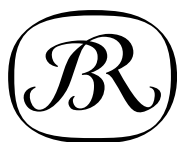
Vurderingsbesøg foretages efter aftale i hele landet.

*Dansk Vestindien, Christian IX,
1 franc 1905.
Solgt på netauktion sept. 2011
Hammerslag: 2.000 kr*

*Frederik IV, 3 krone 1726, H 41.
Sælges på traditionel auktion
november 2011.
Vurdering: 40.000 kr*

BRUUN RASMUSSEN

MØNTAUKTIONER

Baltikavej 10
2100 København Ø
Tel +45 8818 1111

Søren Frichs Vej 34 D
8230 Åbyhøj
Tel +45 8818 1100

AURUM AUKTIONER AB

Myntauktioner i centrala Stockholm!

Låg provision - Alla objekt beskrivs utförligt
både i tryckt katalog och Internetkatalog

*Vi söker alltid bättre mynt, sedlar, medaljer,
polletter och litteratur!*

Tel. 08-660 20 70, vard. 9-13 Mail: info@aurumauktioner.se

www.aurumauktioner.se

OSLO MYNTHANDEL

International association
of professional numismatics

Inkognitogaten 33 A 0256 Oslo, Norge

Postboks 2745 Solli N-0204 Oslo, Norway

telefon: +47 23 10 00 00

Fax: +47 23 10 00 25

MYNTER • SEDLER • MEDALJER **KJØP • AUKSJON** MYNTER • SEDLER • MEDALJER

NYHEDER

Ny webbutik

**Klik venligst på:
www.pilegaard-coins.dk**

PILEGAARD MØNTER& BØGER. ALGADE 65, 9000 AALBORG
Tlf. +45 98 139 000 pi@stofanet.dk www.antikvar.dk/pilegaard